

**Internationaliserings-
monitor van het
onderwijs in Nederland**

2010

Internationaliseringsmonitor van het onderwijs in Nederland 2010

Deze Internationaliseringsmonitor is samengesteld onder verantwoordelijkheid van het Europees Platform – internationaliseren in onderwijs (EPF), het Centrum voor Innovatie van Opleidingen (CINOP) en de Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs, in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). De coördinatie van de Internationaliseringsmonitor 2010 is in handen van de Nuffic.

De monitor bestaat uit drie delen waarin de ontwikkelingen in het primair en voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie, en het hoger onderwijs onder de loep worden genomen.

Nuffic
Postbus 29777
2502 LT Den Haag
T 070 4260 260
F 070 4260 399
I www.nuffic.nl

Hoewel de informatie in deze uitgave met de grootste zorg is samengesteld, kan de Nuffic niet instaan voor het feit dat de gegevens juist en/of volledig zijn. De informatie kan tussentijds gewijzigd of aangepast zijn. De Nuffic aanvaardt ter zake geen aansprakelijkheid. U wordt geadviseerd om in voorkomende gevallen de juistheid van de informatie zelf te verifiëren.

Inhoud

- 5 Inleiding

- 6 Samenvatting en trends

- 9 **Deel I Primair en voortgezet onderwijs**

- 13 Indicatoren primair en voortgezet onderwijs
- 14 Trends: Uitgaande mobiliteit
- 18 Trends: Inkomende mobiliteit

- 21 **Deel II Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie**

- 23 Indicatoren beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
- 24 Trends: Uitgaande mobiliteit
  - 26 Deelname aan mobiliteitsprogramma's
  - 28 Leonardo da Vinci-programma
  - 30 BAND-programma
  - 32 Wereld Proeftuinenprogramma
  - 34 Sectoren binnen programmabiliteit
- 36 Trends: Inkomende mobiliteit

- 39 **Deel III Hoger onderwijs**

- 41 Indicatoren hoger onderwijs
- 42 Diplomabiliteit
  - 42 Trends: Inkomende diplomabiliteit
  - 42 Trends: Uitgaande diplomabiliteit
- 44 Studiepuntmobiliteit
  - 44 Trends: Inkomende studiepuntmobiliteit
  - 46 Trends: Uitgaande studiepuntmobiliteit
- 48 Programmabiliteit
  - 48 Programmabiliteit in door de Nuffic beheerde programma's

- 57 **Lijst met afkortingen**

Inleiding

De Internationaliseringsmonitor van het onderwijs in Nederland 2010 bestaat ook dit keer uit drie delen die verwijzen naar het primair en voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie, en het hoger onderwijs. Net als vorig jaar concentreert deze monitor zich op een leven lang leren en op programmamobiliteit. Daarom is een aantal details van mobiliteit in het hoger onderwijs hier buiten beschouwing gelaten.

Deze ontbrekende onderwerpen komen ter sprake in de publicatie *Mobiliteit in beeld 2011*, die zich alleen richt op internationalisering in het hoger onderwijs en die ongeveer gelijktijdig verschijnt. Door deze opsplitsing wat betreft het hoger onderwijs krijgen twee benaderingen de ruimte voor verdere ontwikkeling: de eerste gericht op internationalisering in de hele onderwijskolom en de tweede op de kwantificeerbare aspecten en de achtergronden van internationalisering in het hoger onderwijs. Beide benaderingen versterken elkaar.

Samenvatting en trends

Primair en voortgezet onderwijs

7,2% van de scholen in het primair onderwijs deed in 2009-10 mee aan een internationale activiteit, gesteund door het Europees Platform. Dit betekent een lichte daling vergeleken met vorig jaar. Dit wordt veroorzaakt door een daling van 17% van de leerlingenmobiliteit. De docentmobiliteit daarentegen steeg met 22,5%. Belangrijk is de constatering dat het aantal basisscholen met vroeg vreemdetalenonderwijs (vvto) met 63% steeg. Deze stijging duurt al een aantal jaren.

71,1% van de scholen in het voortgezet onderwijs deed in 2009-10 mee aan een internationale activiteit, gesteund door het Europees Platform. Dit is een daling ten opzichte van 2008-09. Dit percentage omvat alle activiteiten, ongeacht of er een hele school of slechts één docent aan deelnam. Onder andere in dit kader was minimaal 2,5% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs mobiel in 2009-10. Dit is gelijk gebleven met vorig jaar. Hiernaast bood 23% van de scholen in het voortgezet onderwijs tweetalig onderwijs aan. Dit percentage blijft ten opzichte van 2008-09 nog steeds stijgen, al lijkt het dat de grootste stijging achter de rug is. De mobiliteit van docenten in het voortgezet onderwijs is in 2010 duidelijk gedaald.

Opvallend is de stabiliteit van landenkeuze, met Duitsland op een onbetwiste eerste plaats en Frankrijk en Italië op de tweede en derde plaats. Het vermoeden bestaat dat reiskosten meer dan voorheen de landenkeuze hebben beïnvloed en dat de voorkeur uitging naar landen in de omgeving. De nationale programma's maken het mogelijk om ook landen buiten Europa te bezoeken. Zowel leerlingen als docenten maken hier gebruik van, zij het op heel kleine schaal. 4% van het aantal mobiliteiten gaat naar landen buiten Europa.

In het primair en voortgezet onderwijs vindt de mobiliteit van leerlingen en docenten enerzijds plaats in de context van de nationale programma's die worden gesubsidieerd door het ministerie van OCW, anderzijds door het Leven Lang Leren Programma van de EU. Binnen dit budgettair iets grotere programma is een belangrijke rol weggelegd voor internationale schoolpartnerschappen en voor ICT. In beide subsidiestromen is de administratieve druk op de scholen aanzienlijk verminderd. (Helaas ging dit gedeeltelijk ten koste van de informatiestromen waarnaar in deze monitor wordt verwezen, ter ondersteuning van de beleidsontwikkeling.)

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Gezien vanuit de drie internationale programma's, te weten Leonardo da Vinci, Wereld Proeftuinen en BAND, is de ontwikkeling¹ zichtbaar van een groeiend aantal leerlingen dat binnen de opleiding internationale ervaring opdoet; in 2010 een groei van 16% naar 3.346 personen. Hiermee komt het percentage mobiele leerlingen van het totaal aantal mbo-leerlingen op 0,64%. Het aantal deelnemende docenten steeg met 19% naar 942 personen. Hiermee komt het percentage ten opzichte van het totaal aantal mbo-docenten op 4,6%.

In 2010 was Spanje verreweg het populairste land voor leerlingstages (773 leerlingen). Daarnaast liepen net als in 2009 de meeste leerlingen stage² in de ons omringende landen: het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, België en Frankrijk. Zoals in eerdere jaren zijn ook dit jaar Malta, Turkije en het Verenigd Koninkrijk in trek bij de docenten. Opvallend is de stijging van de interesse voor een bezoek aan Duitsland, dat van de vijfde naar de eerste plaats is gestegen.

In 2010 waren, net als in voorgaande jaren, zowel de deelnemende leerlingen als docenten voor het grootste deel afkomstig uit de sector DGO (Dienstverlening, Gezondheidszorg, Welzijn en Onderwijs), op afstand gevolgd door de sectoren Economie, Techniek en Landbouw.

In het tweede achtereenvolgende jaar werd binnen het Leonardo da Vinci-programma inkomende mobiliteit geregistreerd. Echter, nog niet alle inkomende deelnemers worden geregistreerd en er bestaat een onderscheid in het aantal geregistreerde gegevens per leerling. Van 1.736 deelnemers (leerlingen, docenten en jong werkenden) is in 2010 bekend dat zij een bezoek hebben gebracht aan Nederland. Van het bekende aantal inkomende leerlingen staat Duitsland als land van herkomst bovenaan, gevolgd door Finland. Het bekende aantal buitenlandse leraren is met name afkomstig uit Turkije, gevolgd door Duitsland.

¹ Verklaringen voor de ontwikkelingen worden beschreven in de onderliggende tekst. Deze zijn opgesteld met input van de coördinatoren van de mobiliteitsprogramma's.
² Stage wordt ook wel de internationale beroeps- en praktijkvorming (IBPV) genoemd.

Hoger onderwijs

In de IMON 2009 konden we door onvolledige gegevens geen goed beeld geven van de ontwikkeling van het aantal buitenlandse studenten tussen 2007-08 en 2008-09. Ondertussen is duidelijk dat het aantal inschrijvingen van buitenlandse studenten doorgroeide en dat deze trend zich ook doorzet naar 2010-11. In 2010-11 zijn ruim 52.000 buitenlandse studenten ingeschreven in het bekostigde Nederlandse hoger onderwijs. Dit is 8% van de totale studentenpopulatie in dat onderwijs.

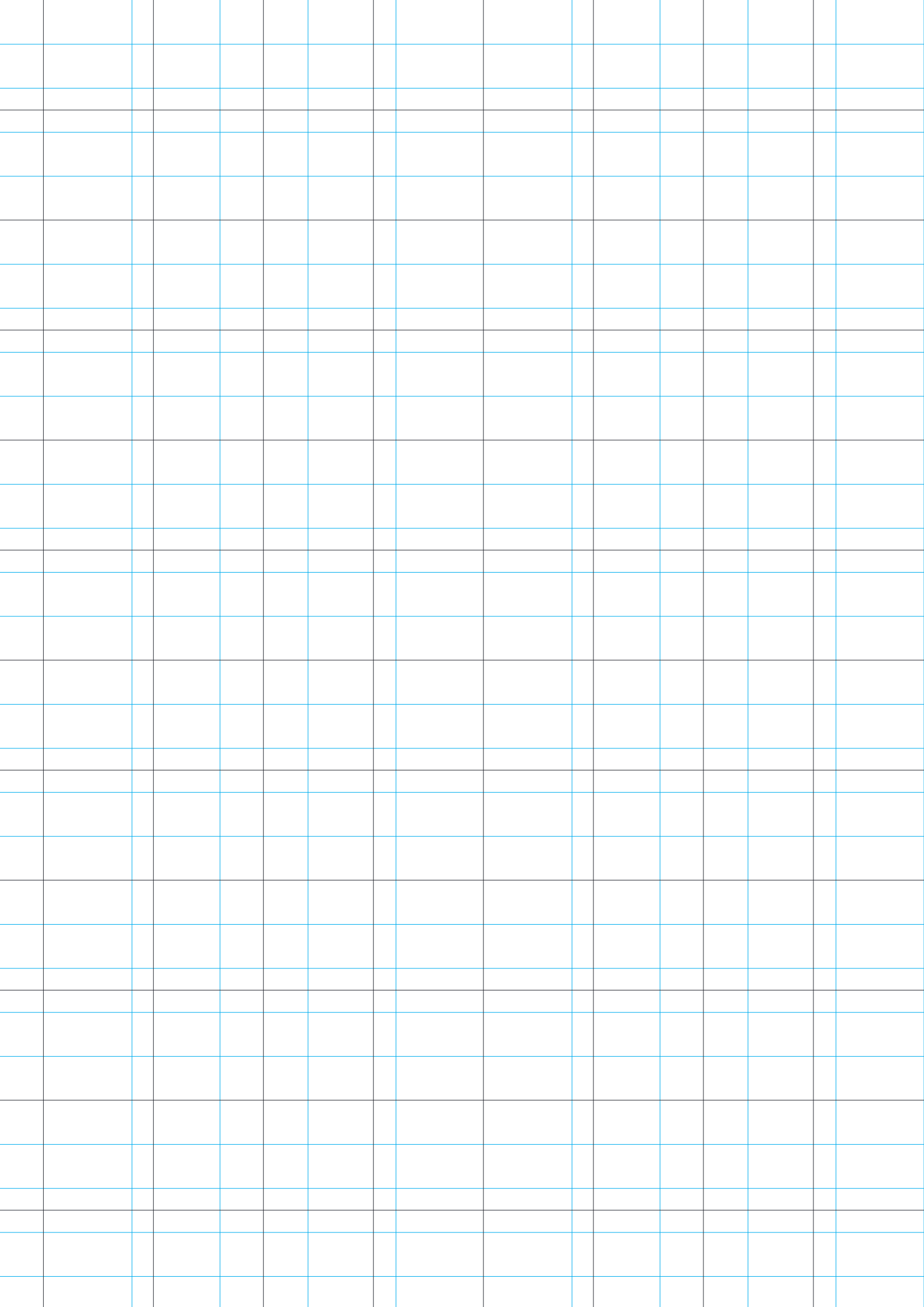
Het percentage buitenlandse studenten in het wetenschappelijk onderwijs (wo) steeg in de laatste vijf jaar van 7% naar 10%. In dezelfde periode steeg het percentage buitenlandse studenten in het hoger beroepsonderwijs (hbo) van 6% naar 6,5%. In aantallen uitgedrukt gaat het overigens nog steeds om 6.750 extra studenten in het hbo (tegen 10.000 extra in het wo).

In 2007-08 schreven meer Nederlandse studenten zich in aan buitenlandse universiteiten. Het aantal kwam in dat jaar op ruim 16.000 studenten. Ook als percentage van de totale studentenpopulatie in Nederland was er sprake van een toename, van 2,5% naar 2,7%. Hiermee is sprake van een stijgende trend.

Wat uitgaande studiepuntmobiliteit betreft komt belangrijke informatie uit onderzoeken onder afgestudeerden: eenmaal per jaar onder hbo-afgestudeerden en eenmaal per twee jaar onder wo-afgestudeerden. Na een eerdere stijging zien we bij de meest recente hbo-cijfers een plotselinge daling tot onder de 20%. Bij een gelijkblijvend wo-percentage zou het gemiddelde voor hogeronderwijsafgestudeerden in 2008-09 uitkomen op 22%. Gezien de ontwikkelingen van de laatste jaren, is het waarschijnlijk dat het percentage afgestudeerden met buitenlandervaring ondertussen lager ligt en in de buurt komt van de binnen Bologna afgesproken 20%.

In deze monitor zijn opnieuw gegevens over programmamobiliteit opgenomen. Hieruit blijkt dat de totale inkomende programmamobiliteit die door de Nuffic wordt geregistreerd rond de 11.000 schommelt. Het aantal uitgaande bursalen steeg tot 8.000 studenten.

Bezoekende Erasmusstudiestudenten kwamen weer vooral uit Spanje, Frankrijk en Duitsland, terwijl studenten uit Nederland het liefst voor een deelstudie naar Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden gingen. Bezoekende Erasmus-stagestudenten kwamen vooral uit Frankrijk en Duitsland, op afstand gevolgd door Spanje. Studenten uit Nederland gingen daarentegen voor stage met name naar het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Spanje en België.

Deel I

Primair en
voortgezet
onderwijs

Primair en voortgezet onderwijs

Bron: Europees Platform – internationaliseren in onderwijs

Binnen het primair en voortgezet onderwijs heeft de internationalisering vanzelfsprekend een ander karakter dan binnen het hoger onderwijs of het beroepsonderwijs. Het verblijf in het buitenland is immers per definitie van korte duur, meestal een week, hooguit twee weken.

De in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers beperken zich tot de activiteiten die plaatsvinden in het kader van subsidieprogramma's. Culturele reizen naar Italië of Duitsland en andere door de school georganiseerde buitenlandse schoolreizen vallen er dus buiten. Dat geldt ook voor uitwisselingsprogramma's die geheel door de school zelf (of door sponsors) worden gefinancierd.

De programma's LLP en Bios

Het Europese Leven Lang Leren Programma (LLP) is in 2007 van start gegaan. Subsidies kunnen voor twee jaar worden toegekend, waardoor scholen minder tijd kwijt zijn aan hun aanvragen. De toegekende bedragen hebben een lumpsumkarakter, gebonden aan een minimaal aantal 'mobiliteiten' (bezoek aan het partnerland door leerkrachten of leerlingen). Voor scholen levert dit minder papierwerk op, maar een bezwaar voor deze monitor is dat de cijfers over de mobiliteit per jaar minder exact zijn geworden. Hier botsen twee overheidsprincipes. Om de bureaucratie terug te dringen, hoeven scholen minder gegevens aan te leveren, maar onder meer voor een exacte weergave van de mobiliteit zijn deze gegevens wel noodzakelijk. Uitgegaan is van de zeker gerealiseerde mobiliteit, terwijl heel wat scholen het toegekende bedrag gebruiken om een groter aantal leerkrachten en leerlingen de gelegenheid te bieden een bezoek te brengen aan de partnerschool.

De nationale programma's, hierbij gaat het om de door OCW beschikbaar gestelde middelen, zijn met de start van het programma Bios (Bevordering Internationale Oriëntatie en Samenwerking) in 2008 op een geheel nieuwe leest geschoeid. De aanvraagprocedure en de verslaglegging zijn aanzienlijk vereenvoudigd. Het gemak en de herkenbaarheid voor scholen stonden daarbij voorop.

Europese en Internationale Oriëntatie (EIO)

Het doel van de mobiliteitsprogramma's is de Europese en Internationale Oriëntatie te versterken op scholen, bij leerlingen en leerkrachten, om zo beter voorbereid te zijn op de internationale samenleving. Op het eerste gezicht lijkt de term EIO een pleonasme, maar dat is niet het geval. De term brengt tot uitdrukking dat Europese samenwerking van een andere orde is dan de internationale. Op Europees terrein is er een politieke structuur tot stand gekomen, waardoor andere lidstaten tot op zekere hoogte geen buitenland meer zijn.

Mobiliteit is een middel, geen doel op zich. Voor alle gesubsidieerde activiteiten geldt daarom dat er heldere leerdoelen gehanteerd moeten worden. In de praktijk betekent dit dat er steeds een wisselwerking is met de activiteiten in de gewone lessen. Dit geldt voor alle scholen die een beroep doen op Bios of LLP.

Daarnaast zijn er scholen die veel verder gaan. Deze scholen geven vorm aan een internationale leerweg, met tal van daarop gerichte activiteiten in en buiten de lessen.

Zo'n internationale leerweg is in feite een nieuw type onderwijs, binnen het bestaande systeem. Het gaat daarbij om het tweetalige onderwijs (tto) binnen het voortgezet onderwijs, voornamelijk vwo. In 2010 volgden 122 scholen deze internationale leerweg; twee scholen met Nederlands-Duits, de overige scholen met Nederlands-Engels onderwijs. Daarnaast slaat het Elos-concept aan, waaraan in 2010 36 scholen deelnamen. Elos staat voor 'Europa als leeromgeving voor scholen' en is als concept en netwerk ontstaan uit het voormalige Comeniusprogramma van de Europese Unie. Net als op het tto krijgt EIO veel aandacht op deze Elos-scholen, met de nadruk op Europese samenwerking. Daarnaast worden extra eisen gesteld bij ten minste twee moderne vreemde talen.

Het belang van de activiteiten binnen de gewone lessen valt daarom niet te onderschatten als bijdrage aan de internationalisering binnen het primair en voortgezet onderwijs. Wel vormt de internationale mobiliteit het meest aansprekende onderdeel. Bovendien gaat het daarbij om de 'proof of the pudding'. Hier moeten de leerlingen immers tonen dat zij over de vereiste competenties beschikken om te kunnen functioneren binnen een internationale context, op het terrein van EIO en de vreemde talen.

Taalprogramma's

Verskillende vormen van extra aandacht voor talen binnen het primair en voortgezet onderwijs vallen onder de op internationalisering gerichte programma's van het Europees Platform. Zo kent het programma Bios drie op talen gerichte 'takken': vroeg vreemdetalenonderwijs (vvto) binnen het primair onderwijs, versterkt talenonderwijs (vto) binnen het vo en het al genoemde tweetalig onderwijs (tto) in het vo.

Het totale aantal scholen in het primair onderwijs die internationaliseren is in 2010 iets afgenomen, maar het aantal scholen die intensief internationaliseren door middel van vroeg vreemdetalenonderwijs is gegroeid tot 504 scholen in 2010, tegenover 100 in 2007, 174 in 2008 en 310 in 2009. Vvto wordt bijna vanzelfsprekend gekoppeld aan andere internationaliseringsactiviteiten, zoals contacten met een

partnerschool in het buitenland. Naast het Engels, dat op vto-scholen vaak al vanaf groep 1 wordt aangeboden, zijn er 28 scholen die Frans, 30 scholen die Duits en 39 scholen die Spaans aanbieden.

Het programma LinQ, waaraan ruim 90 scholen meedoen, besteedt speciale aandacht aan Frans en Duits. Het gaat hierbij om 33 van de hierboven genoemde basisscholen en 59 scholen voor voortgezet onderwijs. Er doen bovendien nog 9 scholen mee aan het proefproject 'Spaans op de basisschool' (2007-2010).

Voor de inkomende mobiliteit hebben de programma's voor taalassistenten Frans en Duits en voor een opleidingstraject voor Franse en Duitse docenten tot docent in Nederland een beperkte betekenis qua aantal (het gaat om ongeveer 75 personen per jaar, waarvan er 20 een tweejarig opleidings-traject volgen). De invloed van deze inzet van native speakers in het onderwijs heeft echter vaak ook invloed op de kwaliteit en de aantrekkelijkheid van het talenonderwijs van de secties Frans en Duits of zelfs van een hele school. Dit leidt bijvoorbeeld tot een groter aantal leerlingen dat deze talen opnemen in hun examenpakket.

Docentenmobiliteit

Binnen het primair en voortgezet onderwijs duurt de docentenmobiliteit kort, meestal ongeveer een week. Het grootste deel van de mobiliteit vindt, heel begrijpelijk, plaats in het kielzog van de leerlingenactiviteiten. Daarnaast is er ook mobiliteit in het kader van nascholing. Die is een weerspiegeling van de voorkeuren van de docenten zelf.

Leeftijd en schooltype

De meeste basisscholen vinden leerlingenuitwisseling met jonge kinderen niet realistisch, al bestaan er uitzonderingen op die regel. Enige tientallen scholen hebben jaarlijks een leerlingenuitwisseling met Vlaanderen, Duitsland of Engeland. Naast de leeftijd speelt ook de regelgeving een belemmerende rol. De paspoortwet maakt het voor een school onmogelijk met kinderen zonder identiteitsbewijs de grens te passeren. Vooral in de grensstreek vormt dit een rem op contacten tussen scholen aan weerszijden van die grens.

Voortgezet onderwijs

Binnen het voortgezet onderwijs komt uitwisseling pas vanaf de derde klas op een redelijke schaal van de grond, terwijl meestal gekozen wordt voor de bovenbouwklassen. Ruim de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs organiseert jaarlijks leerlingenuitwisseling, voor één of meer groepen. Vaak wordt er schoolbreed uitgewisseld, bijvoorbeeld alle derde klassen van vmbo tot en met vwo.

Indicatoren primair en voortgezet onderwijs

Primair onderwijs

In 2010 telde het primair onderwijs 6.895 scholen en ruim 1,5 miljoen leerlingen. Daarbinnen namen 1.544 leerlingen in 2010 deel aan een meerdaagse uitwisseling met het buitenland, binnen het (nationale) programma Bios. Dat is een daling van 17% ten opzichte van 1.872 in 2009.

1.160 docenten namen deel aan een vorm van inhoudelijke nascholing in het buitenland, reisden als begeleider mee met een leerlingenuitwisseling of waren deelnemer van een partnerschap. Dit is een afname van 14,1% ten opzichte van 2009.

Deze aantallen zijn – afgezet tegen het aantal basisscholen van bijna 7.000 – heel bescheiden, zoals eerder is aangegeven. Als indicator wordt het percentage po-scholen gebruikt die betrokken zijn bij één (of meer) van de programma's. In 2010 kwam dat percentage op 7,2% (499 scholen). Vorig jaar bedroeg dat percentage nog 7,7% (529 scholen), zodat er sprake lijkt van een lichte daling.

In de *Internationaliseringsmonitor* worden de cijfers van scholen die bezig zijn met vroeg vreemdetalenonderwijs (vvto) niet meegenomen. Er is hier namelijk geen sprake van fysieke mobiliteit. De grote toename (63%) van scholen die subsidie hebben gekregen voor vvto heeft ongetwijfeld effect gehad op de mobiliteitscijfers binnen het primair onderwijs. Het subsidiegeld kan immers maar één keer uitgegeven worden.

Voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs gaat het om 533 scholen met ongeveer 935.000 leerlingen.

Leerlingen

In 2010 namen 23.039 leerlingen (Bios-leerlingen vo, Bios-leerlingen individueel, Comenius Bilaterale Schoolpartnerschappen) deel aan een meerdaagse uitwisseling met het buitenland, ofwel ruim 2,5% van alle leerlingen (vrijwel gelijk aan 2009). Bij Comenius Bilaterale Schoolpartnerschappen gaat het om een minimumaantal leerlingen. Het werkelijke aantal is een veelvoud hiervan. Uitgaande van een gemiddelde schoolcarrière van vijf jaar, lijkt het verantwoord te stellen dat ongeveer 10 tot 12% van de leerlingen een keer deelneemt aan een uitwisseling.

Docenten voortgezet onderwijs

643 docenten namen deel aan een inhoudelijk nascholingsprogramma in het buitenland (Bios-docentenmobiliteit plus Comenius Nascholing plus Study Visits). Dit is een afname in vergelijking met 2009 (794 docenten). Daarnaast waren er minimaal 4.333 mobiliteiten (leerlingen en docenten) vanwege een schoolproject (in de context van een multilateraal of bilateraal partnerschap in het Comeniusprogramma, als voorbereidend bezoek, of ter begeleiding van leerlingen).

Door de manier van administreren is het niet te achterhalen of het om docenten of om leerlingen gaat. In het verleden is van schattingen uitgegaan. Nu is ervoor gekozen om de reële cijfers te geven. De scholen krijgen subsidie voor een minimumaantal mobiliteiten. Uit eerdere ervaringen weten we dat het exacte aantal mobiliteiten vaak een drie- of viervoud is van het minimumaantal.

Buitenlandse partnerschappen

Van de 533 scholen voor voortgezet onderwijs heeft 71,1% een internationale activiteit gedaan met steun van het Europees Platform. Dit gebeurde niet altijd in de context van actieve partnerschappen. Soms gaat het slechts om enkele docenten die eenmalig deelnemen aan een internationale activiteit. In een aantal gevallen kan het ook gaan om internationalisering in het curriculum, zonder een directe partner in het buitenland.

Binnen Bios gaat dat altijd gepaard met leerlingenuitwisseling, binnen LLP alleen bij bilaterale samenwerking. Het grootste onderdeel van Comenius bestaat echter uit multilaterale partnerschappen (deelname van scholen uit ten minste 3 landen). Hierbinnen vindt onderwijskundige samenwerking plaats via ICT-contacten in combinatie met bezoeken van docenten over en weer (mobiliteit). Scholen kunnen ervoor kiezen om bij deze bezoeken ook leerlingen mee te nemen. Vooral binnen het voortgezet onderwijs gebeurt dit veel, maar het is onmogelijk zicht te krijgen op de exacte cijfers. Dit probleem is al eerder genoemd. Het aantal partners per school varieert sterk, van 2 tot 15.

Trends: Uitgaande mobiliteit

In het primair en voortgezet onderwijs vindt de mobiliteit van docenten en leerlingen voor het grootste deel plaats binnen het nationale programma Bios dat door het ministerie van OCW wordt bekostigd. Hiervoor is een bedrag van ongeveer 3 miljoen euro op jaarbasis beschikbaar.

Binnen de – budgettaire iets grotere – Europese programma's staan de internationale schoolpartnerschappen centraal met een belangrijke rol voor ICT, naast de nodige mobiliteit. Deze zijn vanaf 2007 gebundeld binnen het Europese Leven Lang Leren Programma (LLP).

Door de veranderde eisen aan scholen (die alleen de minimale mobiliteit hoeven aan te geven), liggen de werkelijke cijfers hoger dan de hier gepresenteerde. Daarom is het verstandig voorzichtig te zijn met conclusies.

Primair onderwijs: een wisselend beeld

Binnen het primair onderwijs is het beeld van mobiliteit wisselend. Het aantal docenten is gedaald met 14,1%, het aantal leerlingen is gedaald met 17%. Het aantal scholen met vroeg vreemdetalenonderwijs daarentegen is gestegen met 63%. Hier is dus wel sprake van internationalisering, maar niet direct van mobiliteit. Het percentage scholen dat gebruikmaakt van de subsidieprogramma's is licht gedaald. Belangrijk om te vermelden is dat 99% van de subsidie is uitgeput. Het geld is dus over iets minder scholen verdeeld.

Het primair onderwijs heeft steeds de nodige schommelingen laten zien, daarom kunnen we alleen met enig voorbehoud concluderen dat er een tweedeling zou zijn van scholen die zich intensiever gaan bezighouden met internationalisering en scholen die er juist van afzien. De totale aantallen zijn ook te klein voor een dergelijke conclusie.

Voortgezet onderwijs: lichte daling

Het voortgezet onderwijs gaf in 2010 een wisselend beeld. De leerlingenmobiliteit is vrijwel gelijk gebleven, de docentmobiliteit is met ongeveer 13% afgenomen ten opzichte van 2009. Dit komt enerzijds door de veranderde systematiek in aanvragen (bij Bios-docentmobiliteit kunnen geen aanvragen meer gedaan worden voor grote groepen) en het wegvallen van de – door het Europees Platform – Advies & Training georganiseerde studiereizen. Anderzijds komt het door een

flinke daling in toekenningen bij Comenius Multilaterale Partnerschappen. In 2010 moest het Europees Platform veel meer Nederlandse scholen afwijzen door eisen die het programma stelt. Elke Nederlandse partner moet ten minste drie goede partners hebben om voor subsidie in aanmerking te komen. De kwaliteit van de aanvraag en het budget van het partnerland spelen daarbij ook een rol. In de toekomst kunnen we dit voorkomen door iets minder streng te zijn bij de beoordeling van de aanvragen.

Binnen het voortgezet onderwijs zien we dat er vaak schoolbreed uitgewisseld wordt, bijvoorbeeld alle derde klassen van vmbo tot en met vwo. Daardoor en doordat er binnen de Europese programma's geen onderscheid gemaakt wordt in type voortgezet onderwijs, kunnen we de totalen niet exact uitsplitsen.

Volwasseneneducatie en lerarenopleiding

Mobiliteit bij volwasseneneducatie vindt voornamelijk plaats binnen het Grundtvigprogramma. We kunnen hier door de manier van administreren geen onderscheid maken tussen cursisten en docenten (we rekenen ze allemaal tot docenten). Het gaat dus om het totaal aantal mobiliteiten, waarbij we moeten opmerken dat het om een – verplicht – minimumaantal gaat. Het staat de instelling vrij om met meer personen op pad te gaan. Het aantal mobiliteiten in 2010 ligt op 696. In 2009 was dit aantal 657. Dit is een toename van 6%. (Deze aantallen zijn in grafiek I-03 ondergebracht bij 'Voortgezet onderwijs'). In 2009 maakte het aantal mobiliteiten binnen het Grundtvigprogramma al een enorme groei door. De verhoging van het budget en de toename van programma's (in 2008) hebben ook in 2010 impact gehad op de mobiliteit.

Mobiliteit bij de lerarenopleiding vindt voornamelijk plaats middels Bios-stages. Leerlingen/studenten van de lerarenopleiding volgen een stage in het buitenland. In 2010 ging het om 452 leerlingen en 44 docenten.

Grafiek I-01 Mobiliteit per programma, uitgesplitst naar leerlingen en docenten, 2008-2010

Grafiek I-02 Aantal leerlingen naar het buitenland, 2006-2010

Grafiek I-03 Aantal docenten naar het buitenland, 2006-2010

Grafiek I-04 Uitgaande mobiliteit van leerlingen en docenten, naar schooltype, in procenten van de jaartotalen van 31.958, 32.278, 33.931 en 31.883, 2007-2010 (bladzijde 17)

Grafiek I-01

Mobiliteit per programma, uitgesplitst naar leerlingen en docenten, 2008-2010

Bron: Europees Platform, 2011

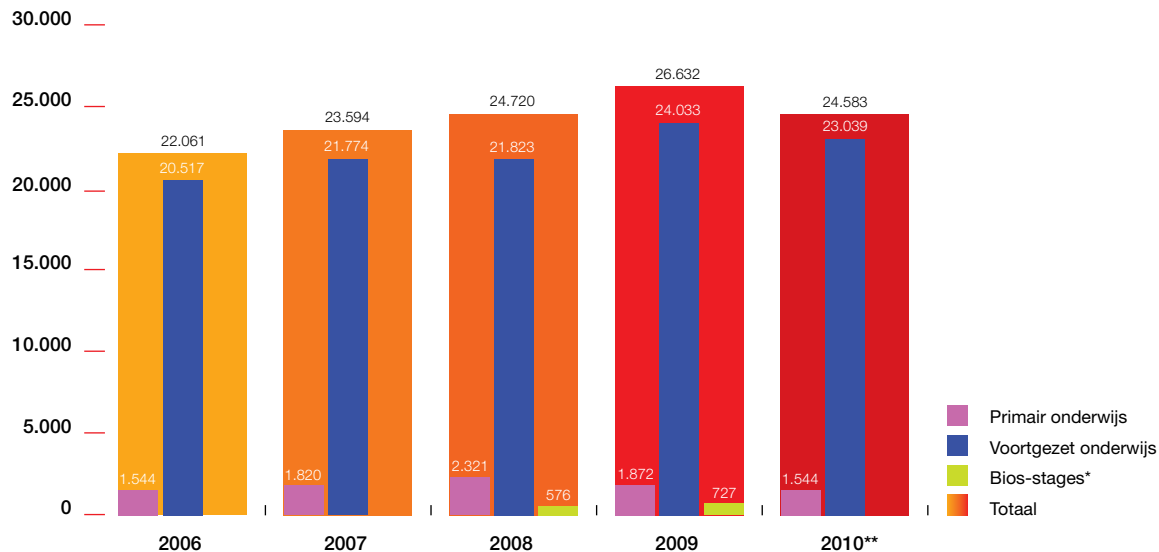
* In 2008 inclusief Bios.

** Het werkelijke aantal kan het dubbele zijn, vanwege lumpsumkarakter en tweejarige projecten.

Grafiek I-02

Aantal leerlingen naar het buitenland, 2006-2010

Bron: Europees Platform, 2011

* Bios-stages bestaan sinds 2008. Daarom zijn er geen cijfers van voorgaande jaren beschikbaar.

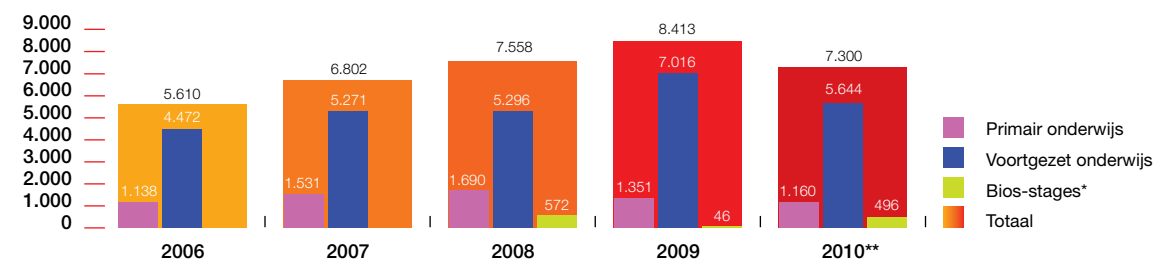
** Bios-stages hebben betrekking op docenten in opleiding. We zetten de aantallen daarom in grafiek I-04. Dit in tegenstelling tot 2009.

Noot: De docenten uit de volwasseneneducatie zijn opgeteld bij de docenten in het voortgezet onderwijs. Na het opmaken van de grafieken bleken de programma's Grundtvig Voorbereidende Bezoeken en Senior Vrijwilligersproject niet te zijn meegenomen in de geautomatiseerde verwerking.

Grafiek I-03

Aantal docenten naar het buitenland, 2006-2010

Bron: Europees Platform, 2011

* Bios-stages bestaan sinds 2008. Daarom zijn er geen cijfers van voorgaande jaren beschikbaar.

** Bios-stages hebben betrekking op docenten in opleiding. In 2010 zijn de aantallen bij grafiek I-04 gezet, in tegenstelling tot 2009.

Noot: Grundtvigdocenten zijn opgeteld bij docenten voortgezet onderwijs.

Bestemming

De top 5 van bestemmingen voor leerlingen en voor docenten is nagenoeg hetzelfde. Alleen valt op dat de docenten veel vaker het Verenigd Koninkrijk bezoeken dan leerlingen.

Duitsland is nog steeds het land dat het meest bezocht wordt in het kader van leerlingenuitwisselingen. Dit komt door het gemak waarmee uitwisseling tot stand kan komen en de lage kosten. Daarbij zal stellig ook een rol spelen dat de subsidiebedragen binnen Bios laag liggen door de grote vraag.

Die bedragen zijn nog wel toereikend bij een uitwisseling met Duitsland of België, maar bij duurdere bestemmingen moet er veel geld bij via leerlingenbijdragen. Italië en Frankrijk staan op plaats twee en drie als het gaat om leerlingenuitwisseling. Deze landen ontlopen elkaar nauwelijks.

Grafiek I-05 Mobiliteit van leerlingen en docenten uitgesplitst naar land van bestemming, 2007-2010

Duitsland is ook het meest bezochte land door docenten, op de voet gevolgd door het Verenigd Koninkrijk. Hier gaan met name veel docenten naartoe die nascholing volgen in het kader van tweetalig onderwijs. De aantallen leerlingen, maar vooral de docenten die de Scandinavische landen bezoeken zijn opvallend gezakt en komen niet meer in de top 5 voor.

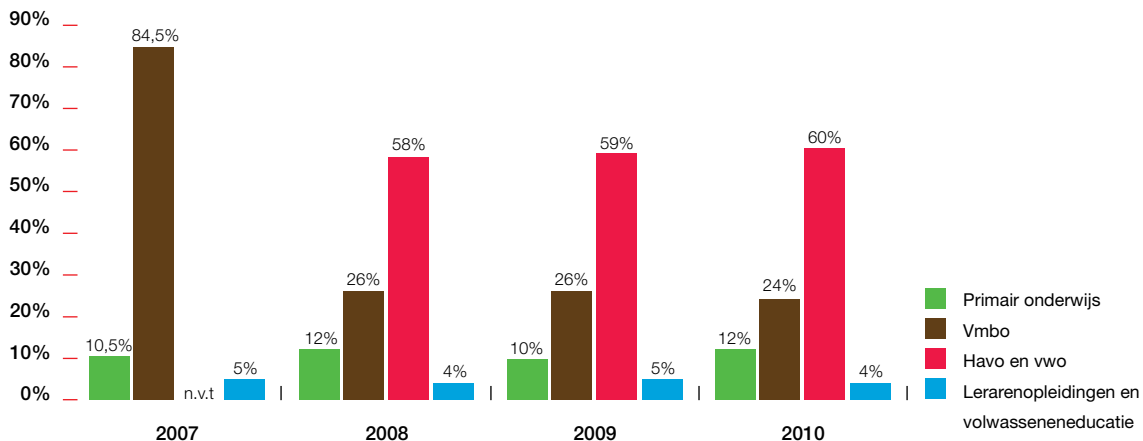
Verre bestemmingen buiten Europa blijven voornamelijk voorbehouden aan docenten en schoolleiders. Bios maakt bestemmingen over de hele wereld mogelijk. 448 leerlingen zijn in 2010 buiten Europa geweest. Dit is 2% van het aantal leerlingen dat mobiel was in 2010. 276 docenten gingen naar bestemmingen buiten Europa. Dit is 3,8% van het totaal. Ongetwijfeld is hier de hoogte van de subsidie een bepalende factor geweest.

Grafiek I-06 Landenkeuze bij nascholing van docenten, los van leerlingactiviteiten, 2009 en 2010 (bladzijde 19)

Grafiek I-04

Uitgaande mobiliteit van leerlingen en docenten, naar schooltype, in procenten van de jaartotalen van 31.958, 32.278, 33.931 en 31.883, 2007-2010.

Bron: Europees Platform, 2011

* Indicatieve, afgeronde percentages. Soms is sprake van gemengde groepen leerlingen; docenten kunnen binnen diverse schooltypes werken.

Grafiek I-05

Mobiliteit van leerlingen en docenten uitgesplitst naar land van bestemming, 2007-2010

Bron: Europees Platform, 2011

LAND	2007		2008		2009		2010	
	Leerlingen	Docenten	Leerlingen	Docenten	Leerlingen	Docenten	Leerlingen	Docenten
Duitsland	7.374	997	9.078	1.246	8.850	990	8.102	1.158
Italië	2.527	571	2.047	619	2.347	372	3.007	480
Frankrijk	1.786	302	2.070	390	2.569	359	2.758	337
Spanje	977	297	1.254	387	1.450	252	1.910	274
Verenigd Koninkrijk	1.090	751	1.102	749	1.169	926	1.326	745
België	1.627	314	1.692	292	1.515	256	1.189	189
Polen	1.451	185	1.131	189	1.162	141	1.116	147
Tsjechië/Slowakije	435	48	1.300	224	1.237	169	1.071	139
Denemarken	938	146	957	240	738	177	845	121
Finland/Noorw./Zweden	988	549	591	624	805	738	649	289
Turkije	372	251	197	232	450	115	387	154
Hongarije	329	96	398	82	483	102	371	51
Overig EU	1.202	534	928	313	1.885	434	1.664	928
Marokko		157	43	136	84	141	61	138
Verenigde Staten		196	63	332	106	141	49	89
Overig/onbekend	3.056	2.412	2.256	2.307	668	3.100	78	2.061
TOTAAL	24.152	7.806	25.107	8.362	25.518	8.413	24.583	7.300

Trends: Inkomende mobiliteit

Over de inkomende mobiliteit binnen het primair en voortgezet onderwijs bestaan geen betrouwbare cijfers. De leerlingenuitwisseling is steeds wederzijds, zodat het aantal leerlingen die Nederland bezoeken in principe ongeveer gelijk is aan het aantal uitgaande leerlingen.

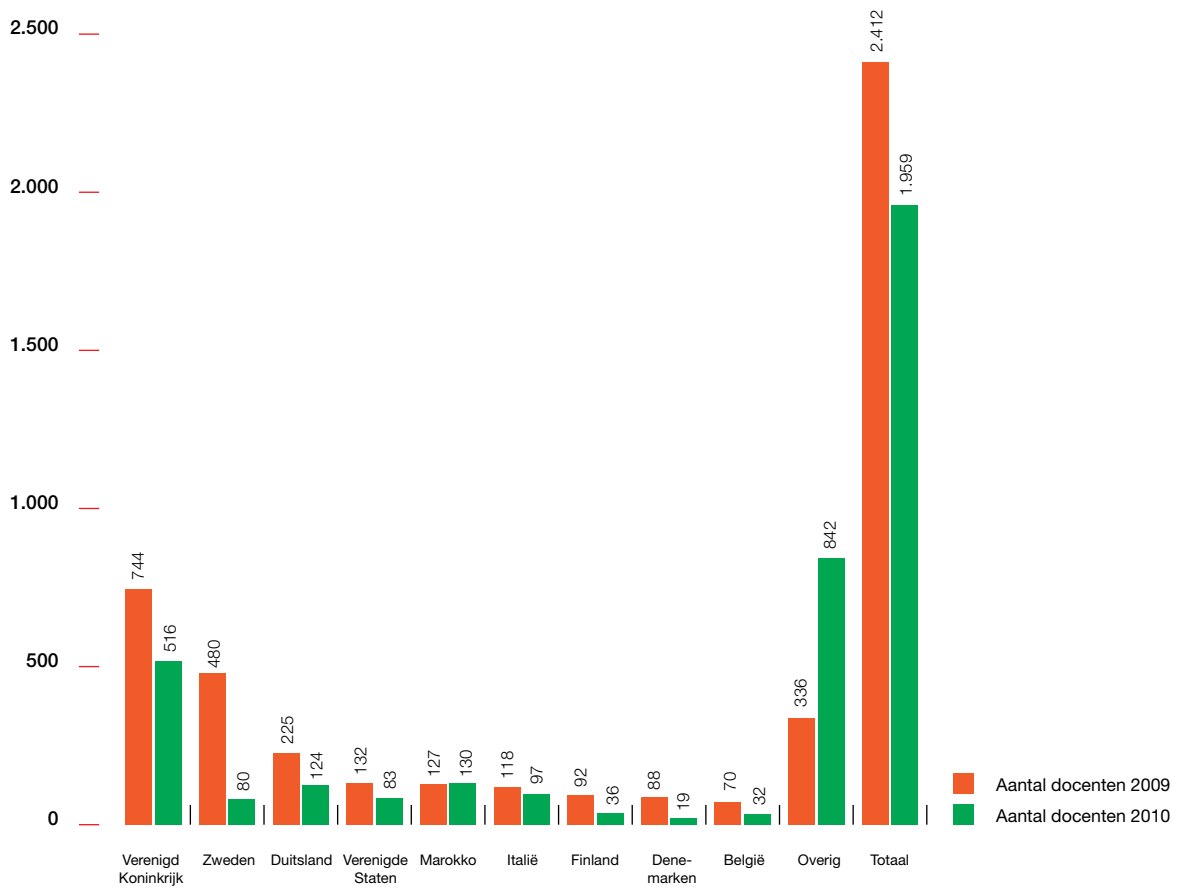
Bij de docentenmobiliteit gaat het voor een deel om wederkerigheid, voornamelijk binnen de Comeniusschoolpartnerschappen, maar ook daar niet voor 100 procent. Voor een deel gaat het om eenzijdige bezoeken in het kader van nascholing in het buitenland.

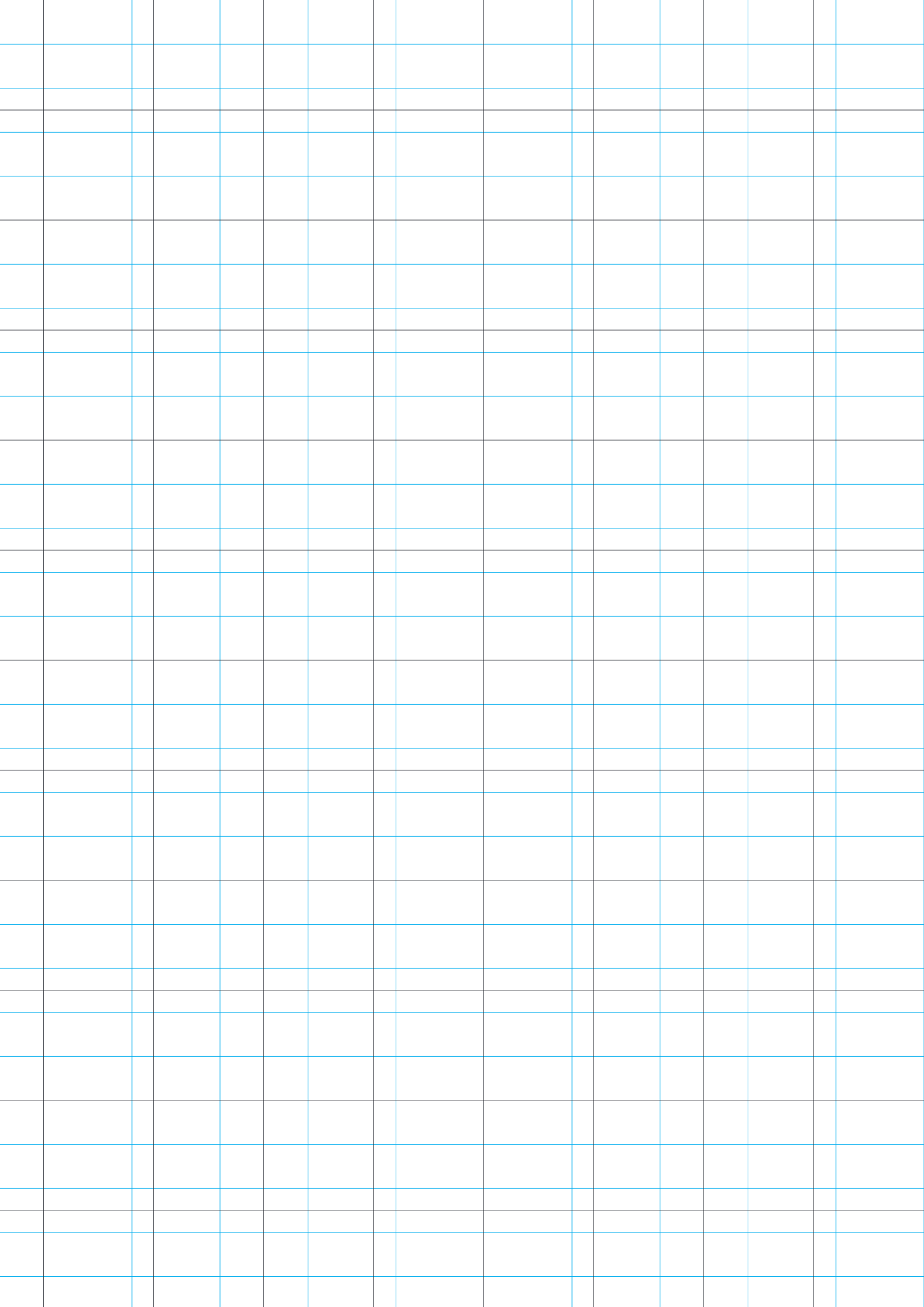
Bovendien zijn er speciale programma's (nationaal en Europees) om buitenlandse delegaties in Nederland te ontvangen. Daarbinnen brachten 323 buitenlandse mensen uit het onderwijs een bezoek aan Nederland, evenveel als in 2009. Binnen taalassistentenprogramma's brachten 75 studenten of leerkrachten een schooljaar in Nederland door.

Grafiek I-06

Landenkeuze bij nascholing van docenten, los van leerlingenactiviteiten, 2009 en 2010

Bron: Europees Platform, 2011

Deel II

**Beroeps-
onderwijs**

en

**volwassenen-
educatie**

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Bron: CINOP

Het met bve aangeduide onderwijsveld omvat alle (opleidings)instellingen voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie. Om zicht te krijgen op de internationale mobiliteit buiten de programma's is binnen dit veld in 2007 een nulmeting uitgevoerd binnen het Programma Internationalisering Beroepsonderwijs. Hieruit bleek dat een grote groep instellingen gebruikmaakt van eigen middelen voor internationale mobiliteit van leerlingen en docenten. Deze uitwisselingen vallen echter niet onder een vast registratiesysteem. Daarom gaat deze rapportage alleen over de mobiliteit die loopt via de drie bestaande programma's in het bve-veld, te weten het Europees gefinancierde Leonardo da Vinci (LdV)-programma, het BAND (Bilateraal Austausch Programma Nederland-Duitsland)-programma en het Wereld Proeftuinen (WPT)-programma. De laatste twee programma's worden gefinancierd door het ministerie van OCW en het ministerie van EL&I (eerder LNV).

Indicatoren beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Leerlingen

In het schooljaar 2009-10 telt het mbo 519.168 leerlingen, een stijging van 0,89% in vergelijking met het vorige schooljaar. Van deze groep leerlingen brachten in 2010 3.446 leerlingen een bezoek aan het buitenland in het kader van het Leonardo da Vinci-, WPT- of het BAND-programma. Op basis van het totaal aantal mbo-leerlingen betekent dit een percentage van 0,64%. Wanneer we de laatste vijf jaren in beschouwing nemen, kunnen we stellen dat de stijgende lijn in 2010 wordt doorgezet en er sprake is van de grootste stijging (0,08 procentpunt) ten opzichte van een voorgaand jaar. De uitgaande mobiliteiten binnen het nieuwe Wereld Proeftuinen (WPT)-programma, waarvan de cijfers³ in deze monitor verwerkt zijn, hebben aan dit resultaat bijgedragen. Met 0,64% is het streefcijfer dat OCW had gesteld voor het jaar 2010 (0,65%) praktisch gehaald.

Docenten

In het schooljaar 2009-10 waren er in totaal 20.656 docenten.⁴ Van deze groep docenten brachten in 2010 942 docenten een bezoek aan het buitenland in het kader van programma-mobiliteit binnen Leonardo da Vinci, WPT of BAND. Dit betekent een percentage van 4,6% van het totaal aantal mbo-docenten. Dit is een stijging van 0,8% procentpunt ten opzichte van 2009. Een verklaring voor deze stijging is het relatief grote aantal docentenprojecten binnen Leonardo da Vinci 2010 ten opzichte van eerdere jaren. Het OCW-streefcijfer van 2010 (3,5%) werd in 2009 ook al behaald. Het hoge percentage buitenlandse bezoeken moeten we echter nuanceren, omdat docenten niet op naam worden geregistreerd, waardoor er twee typen dubbelingen kunnen ontstaan: docenten die binnen het tijdsbestek van een jaar gebruikmaken van meerdere programma's en/of meerdere malen binnen één programma naar het buitenland gaan.

Partnerschappen in het buitenland

Van de 43 ROC's (bron: CFI) en 13 AOC's (bron: AOC Raad) in Nederland had 86% één of meer actieve partners in het buitenland in het kader van programmabiliteit in 2010. Dit percentage impliceert dat het OCW-streefcijfer 2010 (58%) voor het aantal ROC's en AOC's dat minimaal één buitenlandse partner heeft, ruim gehaald is. In totaal hebben de Nederlandse ROC's en AOC's rond de 650⁵ actieve partners in het buitenland. Het aantal partners per onderwijsinstelling varieert van 1 tot 86. Gemiddeld heeft een Nederlandse onderwijsinstelling 19 partners in het buitenland.

Grafiek II-01 Aantal mbo-leerlingen die in programmacontext buitenlandervaring opdoen ten opzichte van alle mbo-leerlingen, 2006-2010 (bladzijde 25)

³ Het gaat hierbij om 70 leerlingen en 38 docenten.

⁴ Bron: DUO/OCW, 2011. Het betreft de meest recente cijfers (2009). Het ondersteunend/administratief onderwijspersoneel is hier niet in meegenomen.

⁵ Het gaat hierbij om actieve partners binnen de context van een uitwisselingsprogramma: de geregistreerde mobiliteit. Dit is gebaseerd op een schatting, omdat Leonardo da Vinci het aantal actieve partners niet structureel bijhoudt.

Trends: Uitgaande mobiliteit

De drie mobiliteitsprogramma's voor het bve-veld zijn het Europees gefinancierde Leonardo da Vinciprogramma, en de door de ministeries van OCW en van EL&I (voorheen LNV) gefinancierde BAND- en Wereld Proeftuinen-programma's. Het Europese Leonardo da Vinciprogramma is veel groter dan de BAND- en Wereld Proeftuinen-programma's.

Het Leonardo da Vinciprogramma, ingesteld door de Europese Commissie, richt zich op het bevorderen van innovatie, het bevorderen van de disseminatie van ervaringen in het beroepsonderwijs, en op de internationalisering van het beroepsonderwijs. Binnen dit programma werd in 2010 € 4.529.560 toegekend aan projecten voor leerlingen, € 1.223.370 aan projecten voor docenten en € 509.629 aan projecten voor jong werkenden.⁶

Het Bilateraal Austausch Programma Nederland-Duitsland (BAND) is ingesteld door de ministeries van OCW en EL&I in samenwerking met het Duitse ministerie van Onderwijs (BMBF). Dit programma heeft als doel instellingen in het beroepsonderwijs een impuls te geven om bilaterale uitwisseling als vast onderdeel van de beroepsopleiding te ontwikkelen en om internationale samenwerking een structurele basis te geven. De ministeries van OCW en EL&I hebben in 2010 een budget toegekend van € 250.050, gelijk aan het budget in 2009.

Het Wereld Proeftuinenprogramma is ingesteld door de ministeries van OCW en EL&I, voor een periode van twee jaar. Met een 'prikkelsubsidie' wordt bijgedragen aan het starten van een samenwerking met een buitenlands(e) stagebedrijf/ opleidingsinstelling, dan wel aan het versterken van een bestaande samenwerking. Het gaat hierbij om vier landen binnen en buiten Europa: Turkije, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en India. Voor de jaren 2010 en 2011 is in totaal € 488.315 beschikbaar gesteld. In 2010 is € 232.500 aan subsidiegelden besteed, voor projecten met een duur van één of twee jaar.

Grafiek II-02 Beschikbare budgetten binnen Leonardo da Vinci, 2006-2010

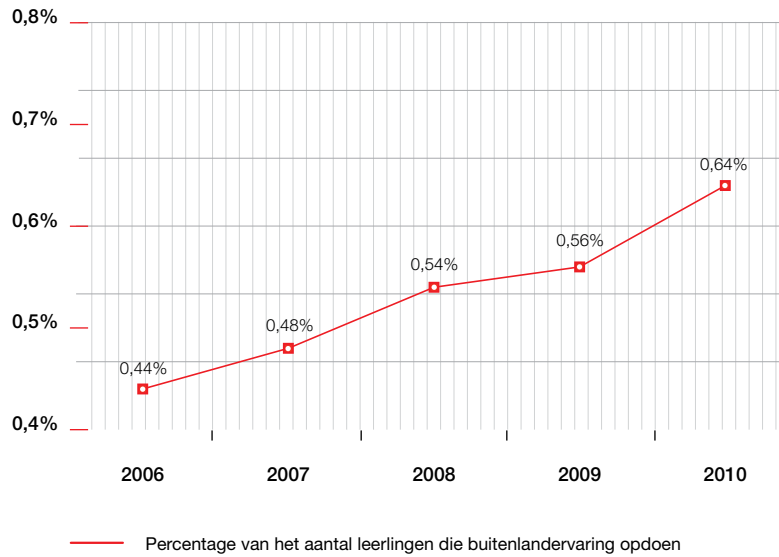
Voor het Leonardo da Vinciprogramma is tussen 2009 en 2010 het budget voor internationale mobiliteit met 21% gestegen. In 2010 werd 72% van het budget besteed aan projecten voor leerlingen, 20% aan projecten voor docenten en 8% aan projecten voor jong werkenden. Het Leonardo da Vincibudget is ruim verdubbeld ten opzichte van het budget vijf jaar geleden.

⁶ De officiële term voor jong werkenden binnen Leonardo da Vinci is 'people on the labour market'. Hiermee wordt de populatie van mensen bedoeld die beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt.

Grafiek II-01

Aantal mbo-leerlingen die in programmacontext buitenlandervaring opdoen ten opzichte van alle mbo-leerlingen, 2006-2010

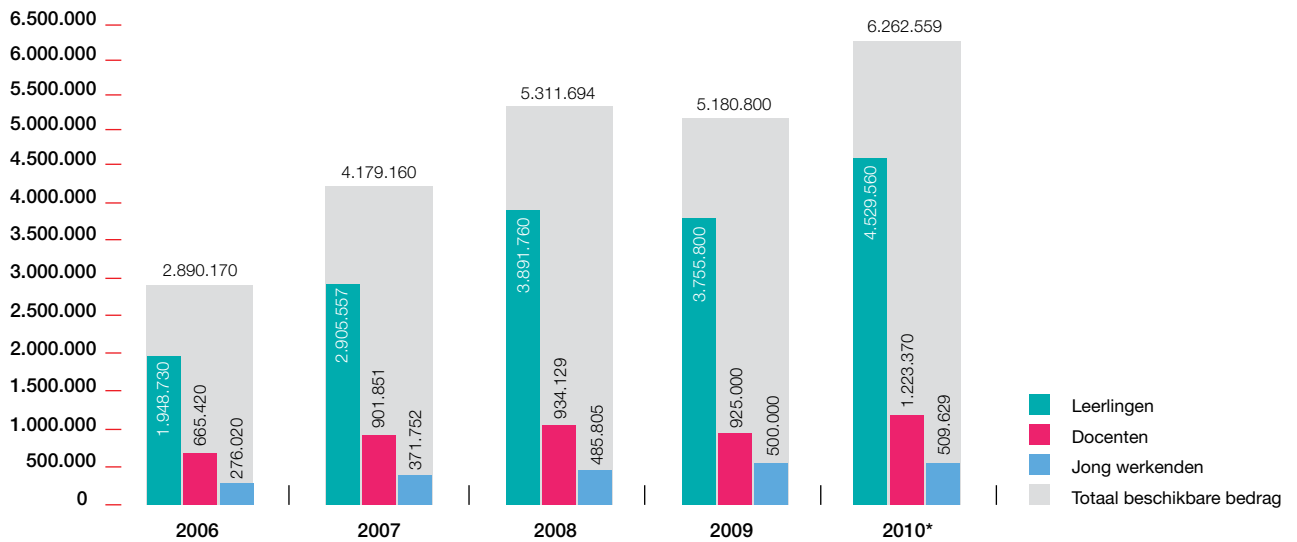
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-02

Beschikbare budgetten binnen Leonardo da Vinci, 2006-2010

Bron: CINOP, 2011

* Voorlopig beschikbare bedragen i.v.m. restbedragen.

Deelname aan mobiliteitsprogramma's

In totaal waren er in 2010 4.501 deelnemers aan de drie mobiliteitsprogramma's. Ten opzichte van 2009 steeg het aantal deelnemende leerlingen met 9% en het aantal deelnemende docenten met 19%. In 2010 zochten veel docenten deskundigheidsbevordering over competentiegericht onderwijs in het buitenland. Bovendien kon de subsidie voor het eerst worden aangewend voor taaltrainingen voor internationale coördinatoren. Dit verklaart mogelijk de grote stijging van het aantal deelnemende docenten.

Grafiek II-03 Aantal deelnemers Leonardo da Vinci, WPT en BAND, 2010

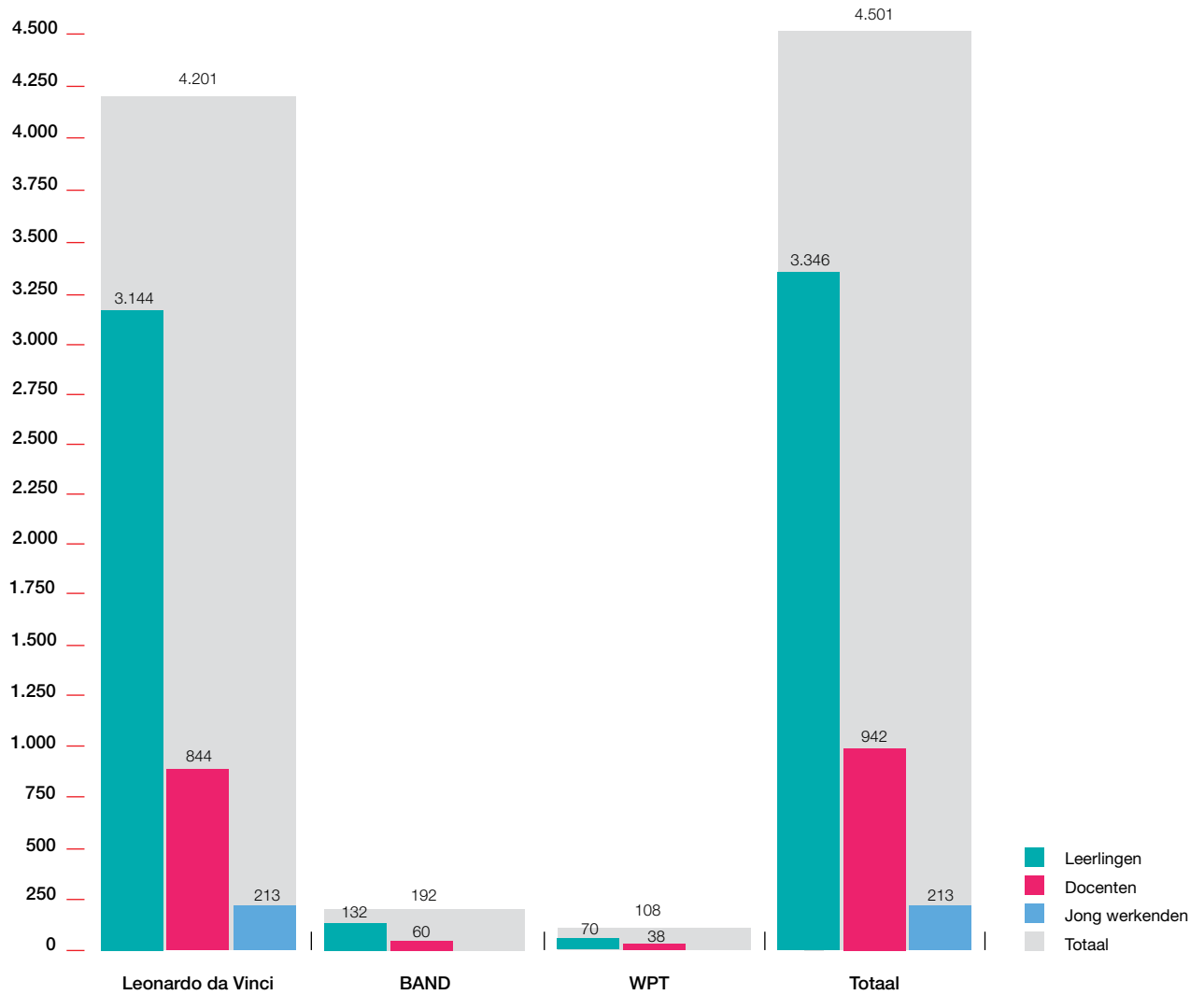
Het aantal leerlingen die binnen een programma deelnemen aan internationale mobiliteit bedroeg in 2010 3.346. Uitgedrukt als percentage van alle leerlingen in het bve-veld komt dit neer op 0,64%, een stijging van 0,08 procentpunt ten opzichte van 2009. Volgens de beleidsmedewerkers van Leonardo da Vinci zit Nederland, in vergelijking met andere Europese landen, in de middenmoot. Dit wordt echter op Europees niveau niet centraal gemonitord.

Grafiek II-04 Proportionele deelname aan bve-mobiliteitsprogramma's, 2006-2010

Grafiek II-03

Aantal deelnemers Leonardo da Vinci, BAND en WPT, 2010

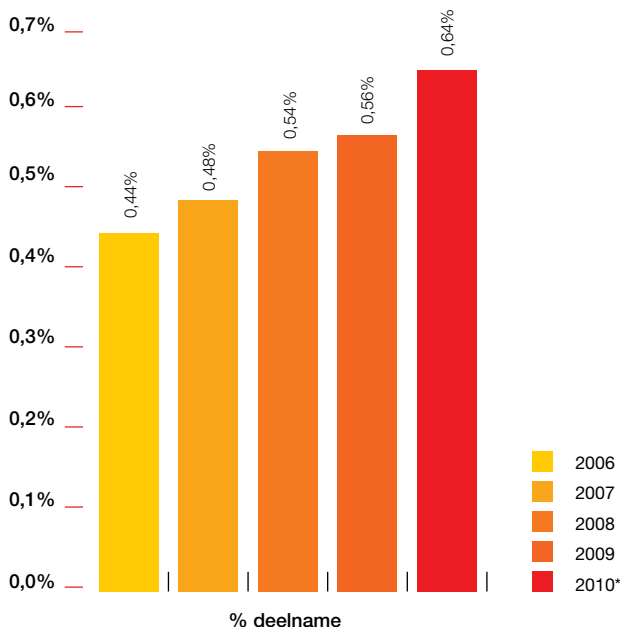
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-04

Proportionele deelname aan bve-mobiliteitsprogramma's, 2006-2010

Bron: CINOP, 2011

* Aantallen 2010 berusten op schattingen.

Leonardo da Vinciprogramma

Aantal projecten

In 2010 zijn in totaal 105 projecten toegekend binnen het Leonardo da Vinciprogramma, waarvan 55 projecten voor leerlingen, 40 voor docenten en 10 voor jong werkenden. Ten opzichte van 2009 is het aantal projecten voor leerlingen toegenomen met 38%, voor docenten met 74% en voor jong werkenden met 11%. Wanneer de laatste vijf jaar in beschouwing worden genomen, kunnen we stellen dat in 2010 verreweg het grootste aantal projecten is uitgevoerd. Het aantal projecten is in vijf jaar tijd ruim verdubbeld (48 in 2006, 105 in 2010).

Grafiek II-05 Aantal projecten Leonardo da Vinci, 2006-2010

Aantal deelnemers

Naast het aantal projecten zijn ook achtergrondgegevens bekend over het aantal deelnemers in de drie doelgroepen.

Grafiek II-06 Aantal deelnemers Leonardo da Vinci, 2006-2010

Leerlingen

Aantallen

In 2010 deden 3.144 leerlingen buitenlandervaring op via het Leonardo da Vinciprogramma, 14% meer dan in 2009. Over de laatste vijf jaar is het aantal leerlingen binnen het Leonardo da Vinciprogramma met 49% toegenomen. Het aantal leerlingprojecten is gestegen, terwijl het gemiddeld aantal leerlingen per project is gedaald tot 57; gemiddeld deden in 2010 57 leerlingen mee per project, een daling van 17% ten opzichte van 2009. Een mogelijke verklaring is dat de decentralisatie van de school/organisatie die jaarlijks een grote aanvraag doet heeft geleid tot meerdere (losse) aanvragen. Ook moeten we vaststellen dat – beschouwd over de laatste vijf jaar – het gemiddeld aantal leerlingen per project fluctueert.

Grafiek II-07 Gemiddeld aantal leerlingen, docenten en jong werkenden per Leonardo da Vinciproject, 2006-2010

De trend dat meerdere onderwijsinstellingen gezamenlijk één project aanvragen zet ook in 2010 door. Naast de aanvragen van individuele onderwijsinstellingen wordt een aantal aanvragen ingediend door kenniscentra of samenwerkingsverbanden van onderwijsinstellingen.

Gemiddeld ligt het subsidiebedrag per leerling in 2010 net als in 2009 rond de € 1.360.

Er zit een ruime variatie in de verblijfsduur van leerlingen in het buitenland, van 1 tot 48 weken. Het zwaartepunt ligt tussen de 3 en 12 weken, waarbij 4 of 5 weken het meest voorkomt.

Bestemmingslanden

Spanje was net als in 2009 het meest populaire land. Met name in de sectoren horeca, toerisme en gezondheidszorg lopen veel Nederlandse leerlingen in Spanje stage. Verder gaan, zoals in de afgelopen jaren, de meeste leerlingen naar de ons omringende landen: het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, België en Frankrijk. Redenen hiervoor zijn dat het dicht bij huis is, de taal bekend is (met name Engels en in mindere mate ook Duits) en de cultuurverschillen relatief klein zijn.

Het meest opvallend in 2010 ten opzichte van 2009 is de stijging van het aantal leerlingen naar Portugal (65%) en Turkije (29%) en de daling van het aantal leerlingen naar Oostenrijk (-77%) en Finland (-42%).

Echter, in voorgaande jaren is al gebleken dat het aantal deelnemers per land elk jaar fluctueert. Landen die in het ene jaar veelvuldig bezocht worden door leerlingen en docenten, worden het daaropvolgende jaar veel minder bezocht, of andersom. Dit heeft veelal te maken met de promotie van een land binnen een bepaalde sector, zoals in 2010 Portugal binnen de sector landbouw en Spanje binnen de sector gezondheidszorg.

Grafiek II-08 Aantal leerlingen per bestemmingsland binnen

Leonardo da Vinci, WPT en BAND, 2010 (bladzijde 31)

Docenten

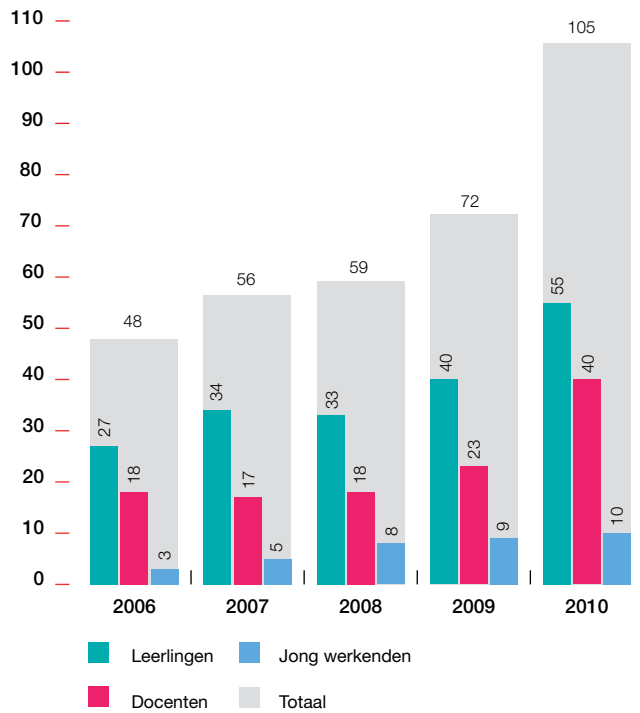
Aantallen

In 2010 gingen 844 docenten binnen het Leonardo da Vinciprogramma naar het buitenland, een stijging van ongeveer 11% ten opzichte van 2009. Dit betekent dat de beleidsdoelstelling van Leonardo da Vinci om in 2009 meer docenten te laten participeren succesvol is uitgevoerd. In de laatste vijf jaar nam het aantal docenten met 21% toe. In 2009 zijn meer docenten betrokken bij meer buitenlandse projecten. De trend van meer projecten met minder docenten per project zet in 2010 door. Het gemiddeld aantal docenten per project is 21, een daling met 46%. Een verklaring voor de trend van meerdere kleine projecten is de focus op continuïteit in het onderwijsrooster. Waar docenten eerder veelal als (opleidings)team gezamenlijk weggingen, worden buitenlandse bezoeken nu onderling verdeeld over het schooljaar.

Grafiek II-05

Aantal projecten Leonardo da Vinci, 2006-2010

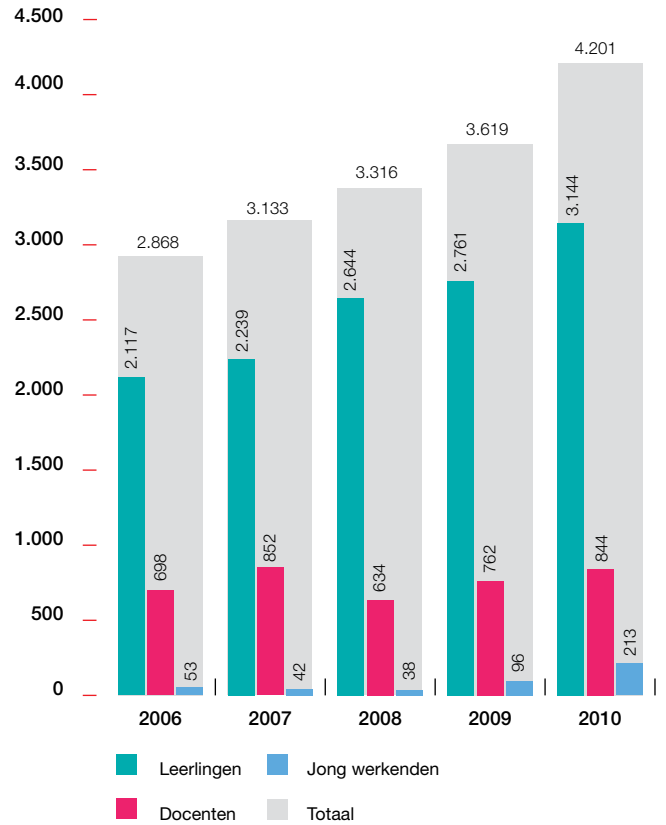
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-06

Aantal deelnemers Leonardo da Vinci, 2006-2010

Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-07

Gemiddeld aantal leerlingen, docenten en jong werkenden per Leonardo da Vinci project, 2006-2010

Bron: CINOP, 2011

BAND-programma

Gemiddeld ligt het subsidiebedrag per docent in 2010 rond de € 1.450.⁷ Dit bedrag ligt 19% hoger dan het gemiddelde bedrag per docent in 2009. De duur van docentbezoeken varieert tussen de 1 en 6 weken, met een zwaartepunt op 1 tot 2 weken.

Grafiek II-07 Gemiddeld aantal leerlingen, docenten en jong werkenden per Leonardo da Vinci-project, 2006-2010 (bladzijde 29)

Bestemmingslanden

Het meest opvallend bij de bestemmingslanden van docenten is de stijging van de interesse naar Duitsland, dat van de vijfde naar de eerste plaats is gestegen. Dit komt met name door een groot aantal docentenprojecten dat in 2010 in de grens-regio is uitgevoerd in het kader van Euregionale samenwerking. Zoals eerdere jaren zijn ook dit jaar Malta, Turkije en het Verenigd Koninkrijk in trek bij de docenten. Malta is dat vanwege het grote aanbod aan (met name Engelse) taal-opleidingen. Turkije is sinds 2008 aan het Leonardo da Vinci-programma toegevoegd en blijkt populair.

Grafiek II-09 Aantal docenten per bestemmingsland binnen Leonardo da Vinci en BAND, 2010

Jong werkenden (people on the labour market)

Aantallen

Het aantal jong werkenden die deelnemen aan het Leonardo da Vinci-programma is in 2010 ten opzichte van 2009 met 170% toegenomen. Dit resultaat is opvallend, omdat het totale budget voor jong werkenden met slechts ongeveer 2% toenam tot € 509.629 (zie grafiek II-3). Een verklaring hiervoor is dat in 2010 minder reisvergoeding werd geclaimd en verblijfsvergoedingen veelal niet nodig waren omdat veel jong werkenden stage liepen binnen horeca-instellingen, waar zij tevens konden overnachten. Zodoende konden voor min of meer hetzelfde budget meer aanvragen worden gehonoreerd. Het gemiddelde subsidiebedrag in 2010 was € 2.393. Dit ligt hoger dan bij docenten en leerlingen, maar het verschil wordt steeds kleiner. Overigens betreft het aantal jong werkenden slechts 5% van de totale groep deelnemers die naar het buitenland gaat.

Grafiek II-07 Gemiddeld aantal leerlingen, docenten en jong werkenden per Leonardo da Vinci-project, 2006-2010 (bladzijde 29)

Aantal projecten

In 2010 werden 18 projecten voor leerlingenuitwisseling goedgekeurd door de ministeries van OCW en EL&I. Daarmee bleef het totaal aantal uitwisselingen ten opzichte van 2009 gelijk. Een opvallende stijging is het aantal voorbereidende docentbezoeken, dat ruim verdubbelde ten opzichte van 2009. Een voorbereidend bezoek wordt uitgevoerd vanwege leerlingenuitwisseling en/of voor oriëntatie op nieuwe partnerschappen. De ruime verdubbeling van het aantal docenten wordt voornamelijk veroorzaakt door een gemeenschappelijke reis van een aantal technische opleidingen binnen de regio Arnhem/Nijmegen, in Euregionaal verband met subsidie van BAND, naar Duitse potentiële leerbedrijven. Ten slotte was er in 2010 sprake van 1 gastdocentschap.

Grafiek II-10 Aantal projecten per soort activiteit in BAND, 2006-2010 (bladzijde 33)

Aantal deelnemers: leerlingen en docenten

In 2010 hebben 14 ROC's en 2 AOC's een project binnen het BAND-programma voor docenten uitgevoerd. In totaal gaat het hierbij om 60 docenten.

In 2010 gingen 132 leerlingen in het kader van BAND naar Duitsland; dat aantal is ongeveer gelijk aan 2009.

Het gemiddeld aantal leerlingen per project is 7, met een variatie van 1 tot 16. De gemiddelde duur van de stages ligt op 3 weken, met een variatie tussen de 3 en 12 weken. Dit komt overeen met voorgaande jaren.

Een belangrijk aandachtspunt binnen het BAND-programma blijft de Duitse wetgeving. In Duitsland is sprake van een duaal leer-werksysteem, waarbij deelnemers uit het bedrijfsleven komen. Het zoeken naar de (verplichte) combinatie van een (leer)bedrijf met een zogenoemde *Berufsschule* als partner, blijkt voor de Nederlandse instellingen in de praktijk lastig te zijn. Tevens verplicht het wederkerige karakter de Nederlandse instellingen om Duitse leerlingen een geschikte stage aan te bieden. Het Leonardo da Vinci-programma heeft deze verplichting niet.

Grafiek II-11 Aantal leerlingen en docenten in BAND-projecten, 2006-2010 (bladzijde 33)

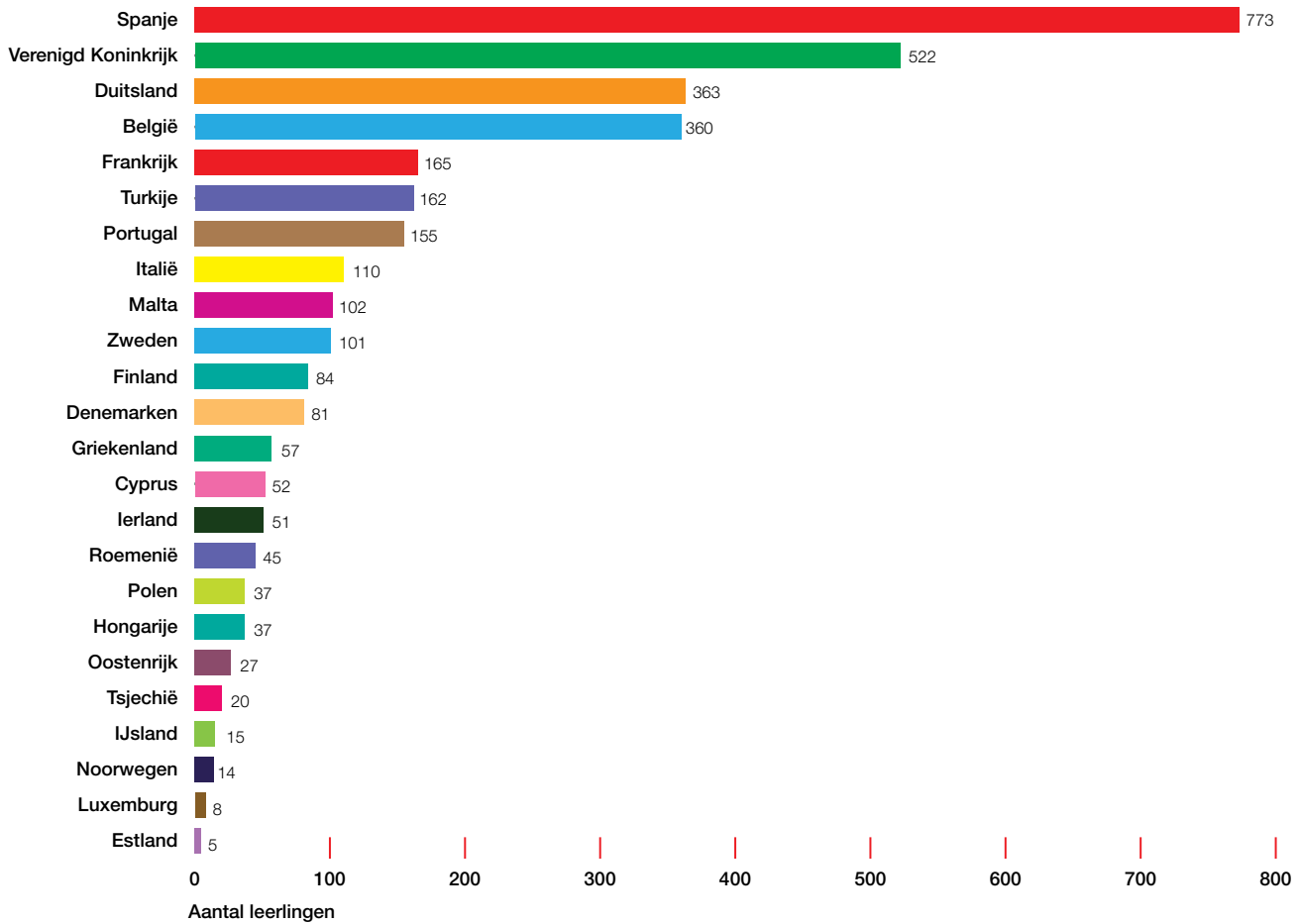
⁷ De gemiddelde subsidiebedragen zijn bepaald op basis van prognoses. De daadwerkelijk gerealiseerde kosten waren bij het schrijven van deze publicatie (april 2011) nog niet beschikbaar.

Grafiek II-08

Aantal leerlingen per bestemmingsland binnen Leonardo da Vinci, BAND en WPT, 2010

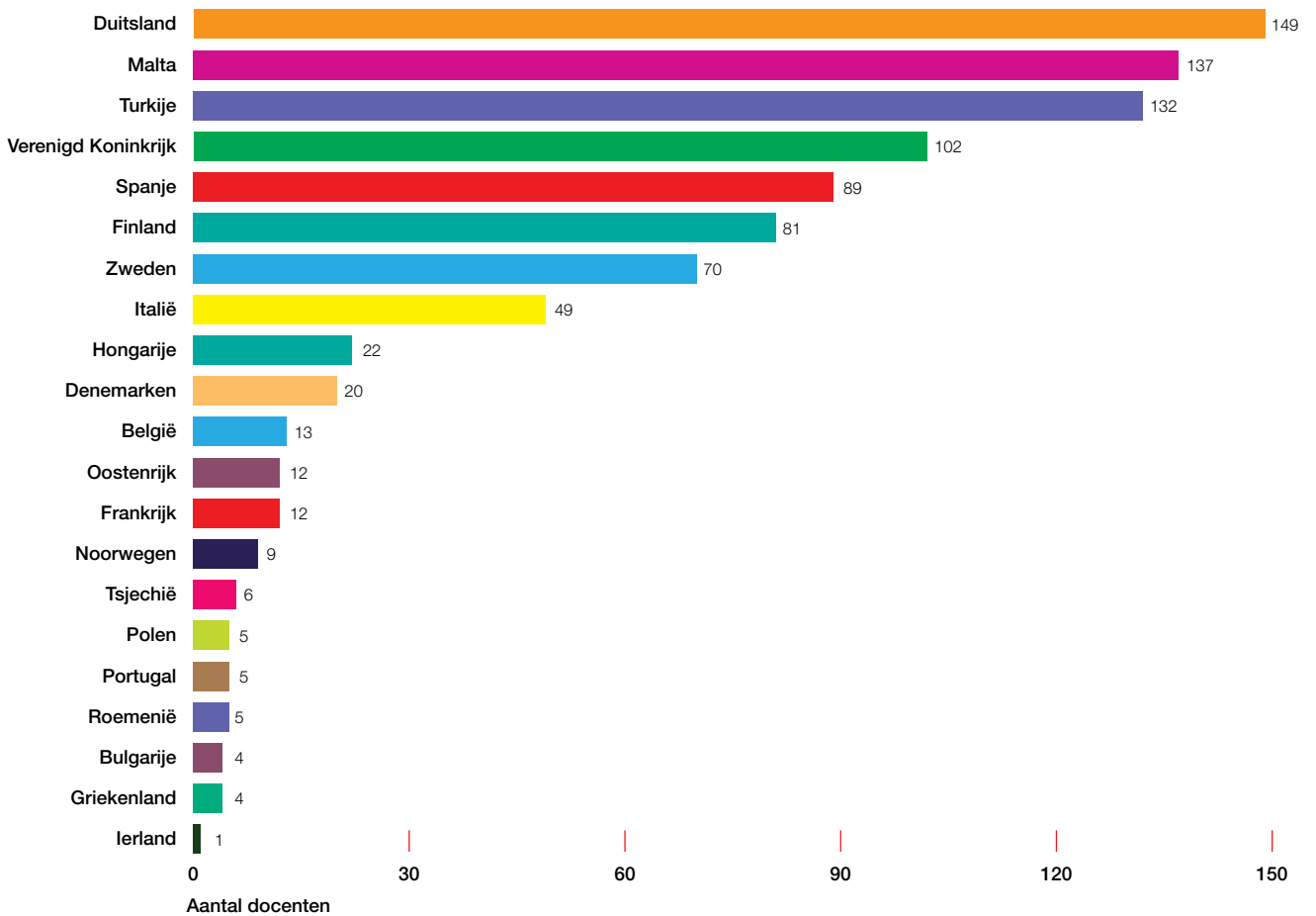
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-09

Aantal docenten per bestemmingsland binnen Leonardo da Vinci en BAND, 2010

Bron: CINOP, 2011

Wereld Proeftuinenprogramma

Aantal projecten

In 2010 hebben de ministeries van OCW en EL&I 12 projecten goedgekeurd voor leerlingenuitwisselingen. De uitvoerperiode betreft 2 jaar. In 2010 zijn 6 projecten uitgevoerd. Omdat het nieuwe samenwerkings betref, was in alle gevallen sprake van een voorbereidend docentenbezoek vóór uitvoer van de leerlingstage.

Grafiek II-12 Aantal projecten per soort activiteit in WPT, 2006-2010

In 2010 voerden 15 ROC's en 5 AOC's alleen of gezamenlijk een project binnen het WPT-programma voor docenten uit. In totaal gaat het hierbij om 38 docenten, de 15 docenten van de educatieve reis naar India meegerekend. In 2010 zijn binnen WPT 70 leerlingen naar het buitenland gegaan.

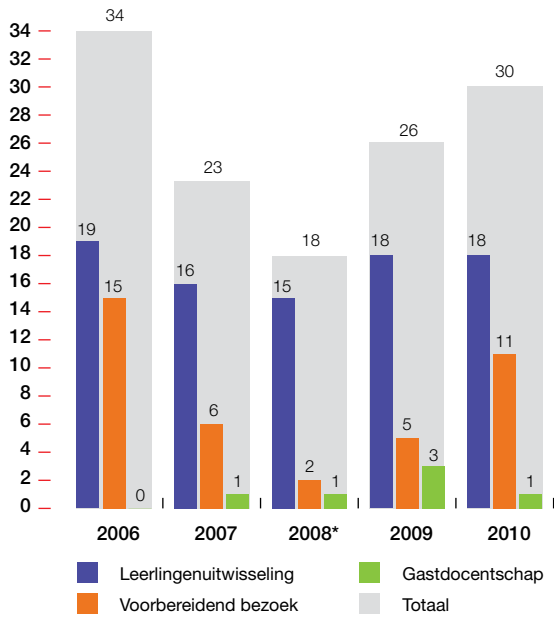
Het gemiddeld projectaantal betreft 7 personen, met een variatie van 2 tot 16 personen. De gemiddelde duur van de stages ligt op 3 weken, met een variatie tussen de 2 en 8 weken. Dit komt overeen met de gemiddelden en variatie van het BAND-programma.

Grafiek II-13 Aantal leerlingen en docenten in WPT-projecten, 2010

Grafiek II-10

Aantal projecten per soort activiteit in BAND, 2006-2010

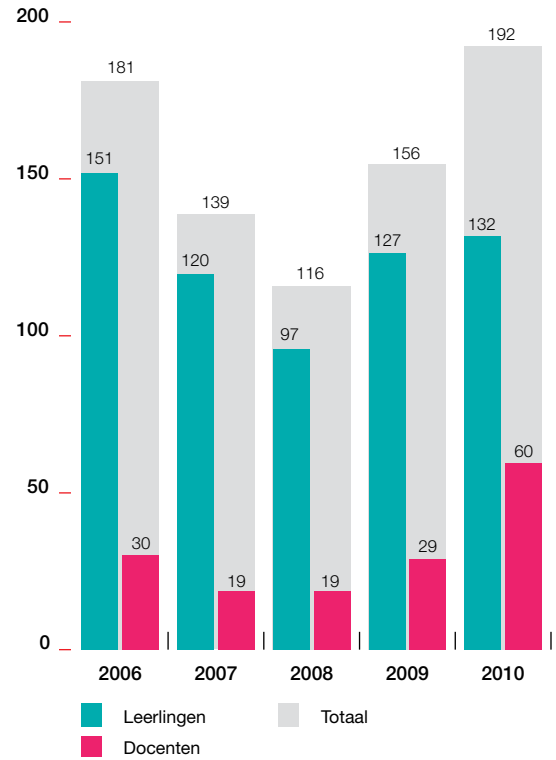
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-11

Aantal leerlingen en docenten in BAND-projecten, 2006-2010

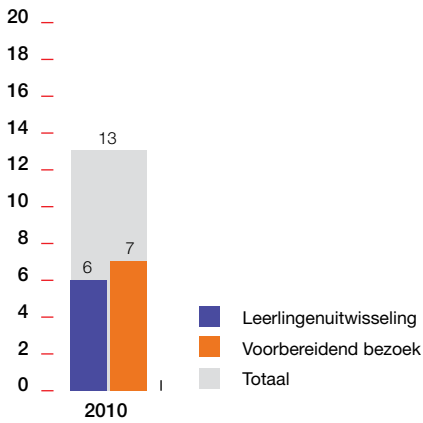
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-12

Aantal projecten per soort activiteit in WPT, 2010

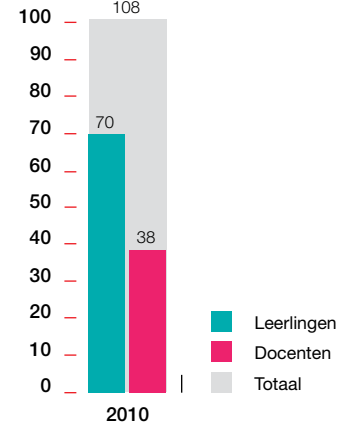
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-13

Aantal leerlingen en docenten in WPT-projecten, 2010

Bron: CINOP, 2011

Sectoren binnen programmamobiliteit

Verdeling sectoren over de programma's

Binnen zowel het Leonardo da Vinci-, BAND- als WPT-programma wordt geregistreerd binnen welke sector ervaring wordt opgedaan. In 2010 waren net als in voorgaande jaren het aantal en de registratie van jong werkenden te beperkt om conclusies aan te verbinden.

Over het algemeen kunnen we stellen dat de meeste leerlingen stage lopen binnen de sector DGO (Dienstverlening, Gezondheidszorg, Welzijn en Onderwijs). Ook voor docenten geldt dat zij voor het merendeel uit deze sector komen.

Ten opzichte van vorig jaar kunnen we stellen dat het aantal leerlingen en docenten binnen de sector Landbouw is afgenomen en binnen de sector Techniek is toegenomen. De technische sector is mede gegroeid dankzij het aantal docenten dat binnen Wereld Proeftuinen uit deze sector komt.

Grafiek II-14 Percentage leerlingen en docenten per sector, 2010

Leonardo da Vinci

In 2010 liep in het Leonardo da Vinci-programma de grootste groep leerlingen stage in de sector DGO. Voor de sector Landbouw gold de laagste deelname. Ook bij de docenten was, net als in voorgaande jaren, de sector DGO veruit het populairst.

BAND en WPT

De programma's BAND en Wereld Proeftuinen geven een ander beeld van de situatie dan het Leonardo da Vinci-programma. Binnen BAND en WPT wordt het meeste stage gelopen binnen de sectoren Techniek en Economie.

Voor BAND is dit al jaren een constant gegeven. Veel regio's in Duitsland staan bekend om hun goede technische opleidingen en het grote aantal leer-werkbedrijven.

Bestemmingslanden leerlingen binnen sectoren

In dit hoofdstuk is de populariteit van bestemmingslanden voor leerlingen beschreven per sector.⁸ Over het algemeen kunnen we concluderen dat de voorkeur van leerlingen voor de landen Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en België ook binnen de vier sectoren is terug te vinden. De belangrijkste sector wordt eerst genoemd.

⁸ De aantallen genoemd voor deelnemers van Leonardo da Vinci zijn gebaseerd op schattingen en gecorrigeerd op basis van de verhouding aanvraag-realisatie in voorgaande jaren. In termen van projecten die uitgevoerd worden is geen harde knip te maken in jaar 2009, 2010 en 2011, omdat niet alle projecten in december afgerond worden.

Sector Dienstverlening, Gezondheidszorg, Welzijn en Onderwijs

Binnen de sector Dienstverlening, Gezondheidszorg, Welzijn en Onderwijs (DGO) zijn Spanje (26%), het Verenigd Koninkrijk (14%) en België (13%) de meest bezochte landen door leerlingen binnen de drie programma's. Dit komt nagenoeg overeen met vorig jaar.

Grafiek II-15 Top 3 bestemmingen voor leerlingen in de sector DGO, 2010 (BAND, WPT en Leonardo da Vinci)

Sector Economie

Net als in de sector DGO zijn Spanje (29%), het Verenigd Koninkrijk (18%) en België (10%) de meest bezochte landen. Duitsland is gezakt naar de vierde plaats.

Grafiek II-16 Top 3 bestemmingen voor leerlingen in de sector Economie, 2010 (BAND, WPT en Leonardo da Vinci)

Agrarische sector

Binnen de Agrarische sector worden het Verenigd Koninkrijk (18%), Spanje (13%) en Duitsland (11%) het meest bezocht. Dit komt nagenoeg overeen met vorig jaar.

Grafiek II-17 Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de Agrarische sector, 2010 (BAND, WPT en Leonardo da Vinci)

Sector Techniek

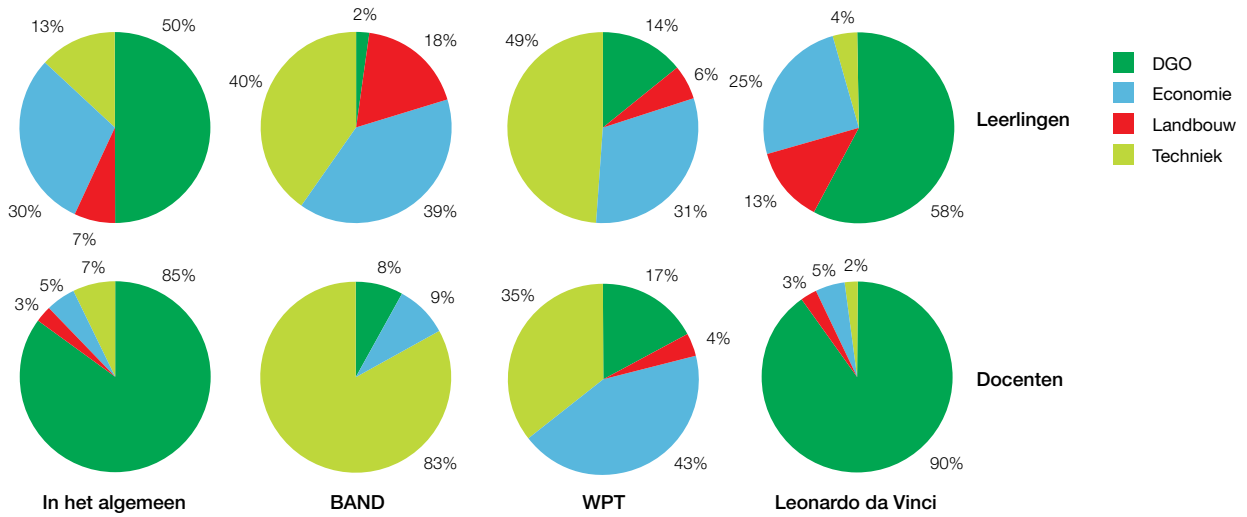
Duitsland is zoals in eerdere jaren het meest populaire land in de sector Techniek (51%), naast het Verenigd Koninkrijk (14%) en Spanje (10%). Opvallend is dat Spanje ook in deze sector hoog scoort, terwijl het niet bekend staat als een land met een kwalitatief hoogstaande technieksector. België is ten opzichte van 2009 gezakt van de derde naar de vierde plaats.

Grafiek II-18 Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de sector Techniek, 2010 (BAND, WPT en Leonardo da Vinci)

Grafiek II-14

Percentage leerlingen en docenten per sector, 2010

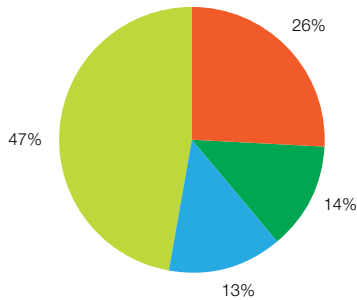
Bron: CINOP, 2011

Grafiek II-15

Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de sector DGO, 2010 (Leonardo da Vinci, BAND en WPT)

Bron: CINOP, 2011

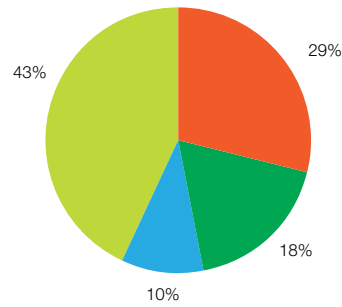
Percentage van totaal

Grafiek II-16

Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de sector Economie, 2010 (Leonardo da Vinci, BAND en WPT)

Bron: CINOP, 2011

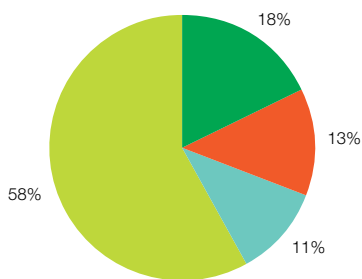
Percentage van totaal

Grafiek II-17

Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de Agrarische sector, 2010 (Leonardo da Vinci, BAND en WPT)

Bron: CINOP, 2011

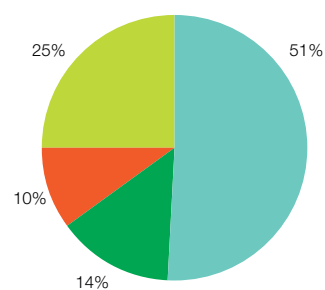
Percentage van totaal

Grafiek II-18

Top 3 bestemmingslanden voor leerlingen in de sector Techniek, 2010 (Leonardo da Vinci, BAND en WPT)

Bron: CINOP, 2011

Percentage van totaal

Trends: Inkomende mobiliteit

Inkomende mobiliteit in het bve-veld wordt deels gemonitord. Binnen het Leonardo da Vinci-programma wordt de inkomende mobiliteit sinds 2009 geregistreerd, zij het in beperkte mate.

De belangrijkste indicatoren worden gemonitord: het land van herkomst en de duur van de stage of het bezoek.

Het BAND-programma is gebaseerd op wederzijdse mobiliteit. Voor elk project zijn er één Duitse partner en één Nederlandse partner, en het gaat dan om ongeveer evenveel inkomende als uitgaande leerlingen en docenten.

Binnen het Wereld Proeftuinenprogramma is geen sprake van inkomende mobiliteit.

In 2010 is van 994 leerlingen en 418 docenten de achtergrond bekend. Op basis van deze data kunnen we vaststellen dat in 2010 voornamelijk leerlingen uit Duitsland in Nederland stage hebben gelopen (38%), naast leerlingen uit Turkije (11%), Finland (11%) en het Verenigd Koninkrijk (10%). Een verklaring voor het grote aantal studenten uit Duitsland zou de aandacht voor samenwerking in de grensregio kunnen zijn, tevens de verklaring voor de hoge leerling-/docentmobiliteit vanuit Nederland. Turkije is sinds de Leonardo da Vinci-introductie twee jaar geleden populair, hoewel het aantal leerlingen achterblijft bij het aantal docenten. Het onderwijssysteem van Finland komt zeer overeen met dat van Nederland, en leerlingen/docenten uit het Verenigd Koninkrijk hebben het voordeel van de Engelse taal.

De gemiddelde stageduur ligt op ruim 6 weken, wat betekent dat de inkomende leerlingen gemiddeld iets langer in Nederland stage lopen dan Nederlandse leerlingen in het buitenland. Echter, dit is een gemiddelde. Wanneer we kijken naar de spreiding van stageduur, dan kunnen we twee 'clusters' onderscheiden: een periode van 2 t/m 5 weken en een langere stageperiode van 25 t/m 27 weken.

Nederland is met name populair bij Duitse (17%) en in mindere mate bij Turkse en Spaanse (beide 9%) docenten.

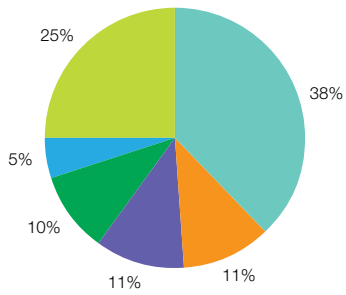
[Grafiek II-19](#) Top 5 landen van herkomst, leerlingen, 2010

[Grafiek II-20](#) Top 5 landen van herkomst, docenten, 2010

Grafiek II-19

Top 5 landen van herkomst, leerlingen, 2010

Bron: CINOP, 2011

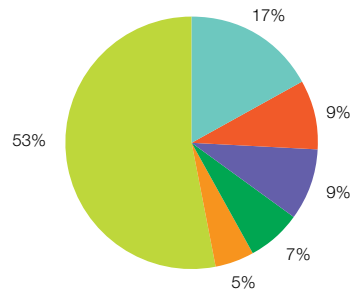
Percentage van totaal

Grafiek II-20

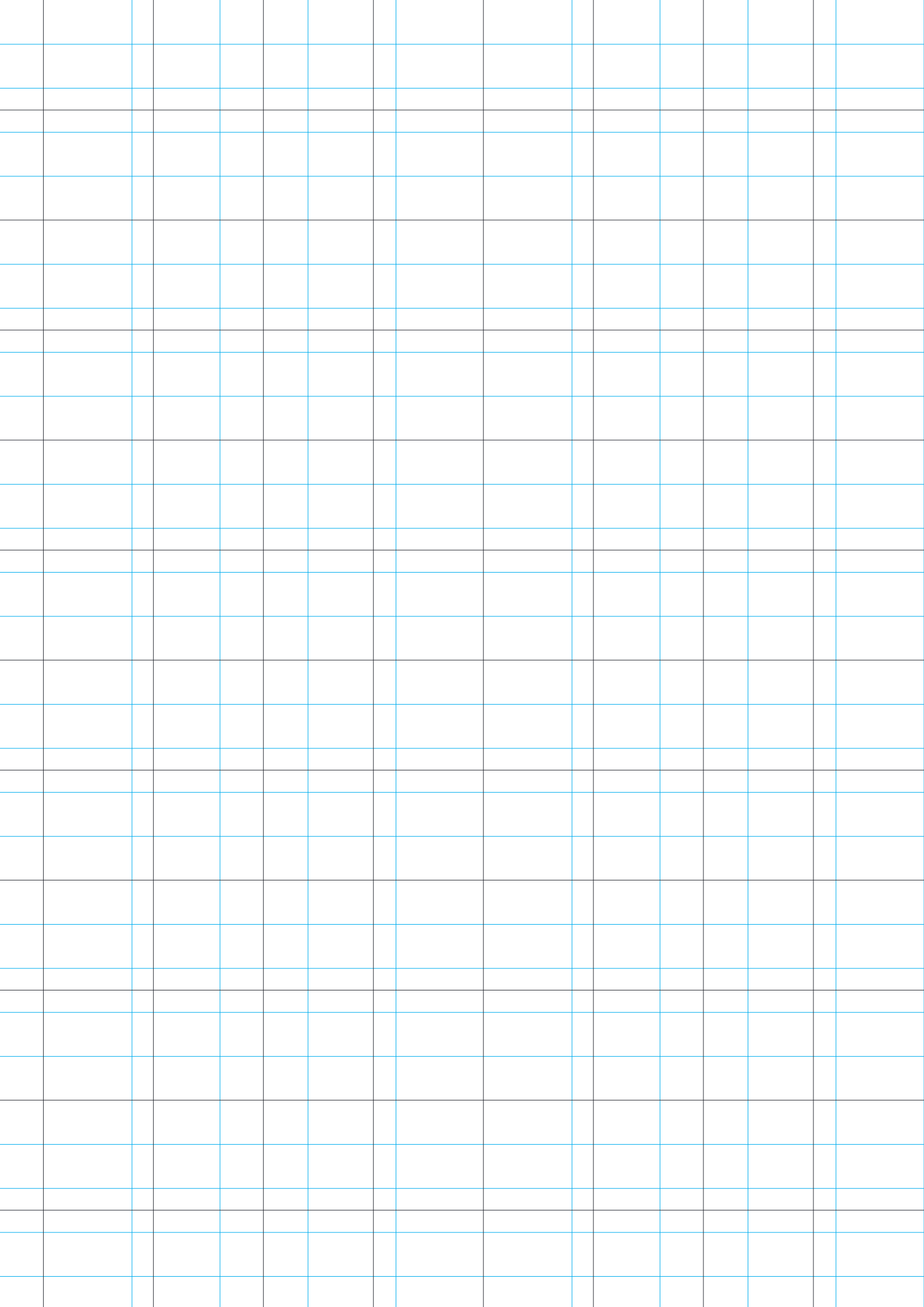
Top 5 landen van herkomst, docenten, 2010

Bron: CINOP, 2011

Percentage van totaal

Deel III

Hoger

onderwijs

Hoger onderwijs

Bron: Nuffic

Dit hoofdstuk bevat een beknopt overzicht van de studentenmobiliteit in het hoger onderwijs. In het hoger onderwijs is sprake van drie soorten mobiliteit. Bij diplomamobiliteit richt de student zich op het voltooien van een studie in het buitenland en op het behalen van een diploma of graad. Bij studiepuntmobiliteit gaat het erom om voor de studie in eigen land studiepunten te behalen in het buitenland. Dit gebeurt meestal door het volgen van een deelstudie of door het doen van een stage. Daarnaast hebben de overheid, de Europese Commissie, de Verenigde Naties, buitenlandse overheden, hogeronderwijsinstellingen en tal van particuliere organisaties programma's gestart om internationale mobiliteit van studenten en staf te stimuleren en te ondersteunen. De resulterende mobiliteit wordt ook wel programmamobiliteit genoemd.

Indicatoren hoger onderwijs

Het Nederlandse hoger onderwijs kent twee typen onderwijsinstellingen: bekostigde en particuliere instellingen. Bekostigde opleidingen zijn per definitie geaccrediteerd door de NVAO, maar geaccrediteerde opleidingen worden niet altijd bekostigd.

Bekostigde instellingen krijgen hun geld van het ministerie van OCW. In het academisch jaar 2010-11 waren er 39 instellingen voor hoger beroepsonderwijs (hbo) met 416.200 studenten, 13 instellingen voor wetenschappelijk onderwijs (wo) met 240.159 studenten, en de Open Universiteit. Bij de 52 eerstgenoemde instellingen waren in 2010-11 in totaal 656.359 studenten ingeschreven. In vergelijking met het voorgaande jaar betekent dit een stijging van het totaal aantal studenten met 3,5%. Bij het hbo lag de stijging iets hieronder, bij het wo iets erboven.

Dit deel van de monitor gaat vooral over mobiliteit in het bekostigde hoger onderwijs. Het betreft het reguliere hoger onderwijs, en vanwege de bekostiging – in algemene zin – worden hiervan de meeste gegevens centraal geregistreerd en regelmatig geactualiseerd. In deze monitor zijn geen cijfers over de Open Universiteit opgenomen.

Diplomamobiliteit

Trends: Inkomende diplomamobiliteit

In de *Internationaliseringsmonitor van het onderwijs in Nederland 2009* bestond door een relatief groot aantal studenten van onbekende herkomst in 2009-10, geen duidelijk beeld van de ontwikkeling tussen 2008-09 en 2009-10. Ondertussen zijn de cijfers herzien en gecorrigeerd, en blijkt dat – met een additionele 5.300 buitenlandse studenten – de groei ook toen doorging. Het aantal buitenlandse studenten in het bekostigde hoger onderwijs steeg ook, namelijk van 7,3 naar 7,7%.

In mindere mate herhaalt het probleem van de onbekende herkomst van studenten zich voor 2010-11. Dit keer is het echter wel al duidelijk dat er zowel in aantal als procentueel sprake is van een toename in vergelijking met 2009-10. Het aantal buitenlandse studenten steeg tot minimaal 52.194, het percentage tot, wederom minimaal, 8%.

Sinds 2005-06 is de groei van het percentage buitenlandse studenten in het hbo duidelijk afgenomen. In 2010-11 heeft 6,7% van de hbo-populatie een buitenlandse nationaliteit. In het wo bleef de groei sinds 2005-06 constant en heeft in 2010-11 10,1% van de studentenpopulatie een buitenlandse nationaliteit. Door deze ontwikkeling wordt het aandeel buitenlandse studenten die in het wo studeren, van het totaal aantal buitenlandse studenten, steeds groter. Momenteel volgt 54% van de buitenlandse studenten in het bekostigde hoger onderwijs een hbo-opleiding en 46% een wo-opleiding.

Net als vorig jaar werd het Nederlandse aandeel van het totale aantal buitenlandse studenten die zich in EU-landen inschreven – een maatstaf voor de Nederlandse populariteit – onderzocht. Als uitgangspunt hiervoor werden de meest recente internationaal vergelijkbare gegevens genomen van het academisch jaar 2007-08. Met het percentage van 2,9% groeide het Nederlandse aandeel van het totale aantal buitenlandse studenten die zich in EU-landen inschreven met 0,2 procentpunt ten opzichte van 2006-07.

[Grafiek III-01](#) Buitenlandse studenten in het bekostigde Nederlandse hoger onderwijs, 2006-2011

[Grafiek III-02](#) Buitenlandse studenten in het bekostigde wo en hbo, in aantallen en als percentage van de respectievelijke totale studentenpopulaties, 2006-2011

Trends: Uitgaande diplomamobiliteit

Na een afname rond het jaar 2000 stijgt het aantal Nederlandse studenten die in het buitenland zijn ingeschreven in absolute aantallen in 2007-08 weer. Omdat er nu vier jaar achtereenspreke is van een toename van het percentage Nederlandse studenten in het buitenland, kunnen we spreken van een stijgende trend. De populariteit van een gehele studie in het buitenland neemt dus gestaag toe. De recente stijging kan mede het gevolg zijn van de vrijgave van studiefinanciering, sinds 2007.

Sinds 2007 werd met meeneembare studiefinanciering al in bijna 80 landen aan 1.450 instellingen gestudeerd.

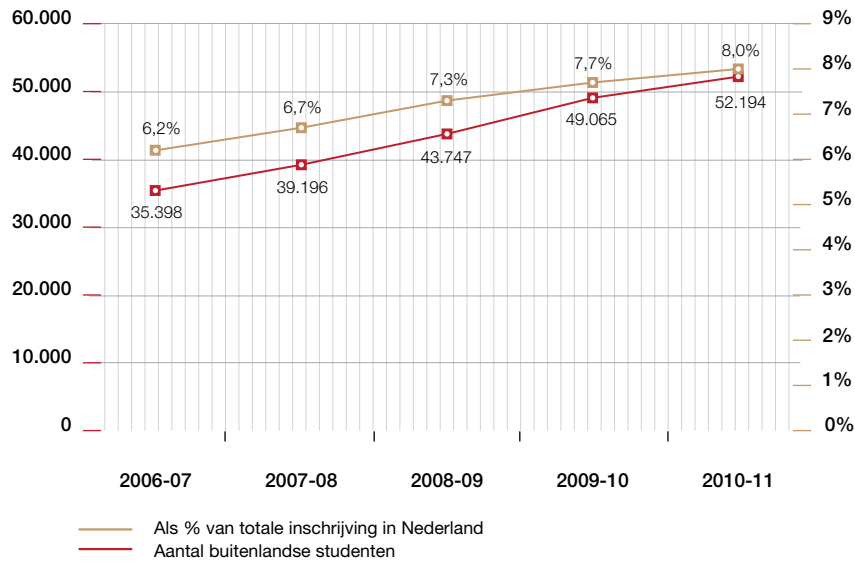
Het Nederlandse aandeel in de totale uitstroom uit 21 EU-landen kwam in 2007-08 neer op 3,1%, bijna 0,2 procentpunt hoger dan in 2006-07.

[Grafiek III-03](#) Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma, 2003-2008 (bladzijde 45)

Grafiek III-01

Buitenlandse studenten in het bekostigde Nederlandse hoger onderwijs, 2006-2011

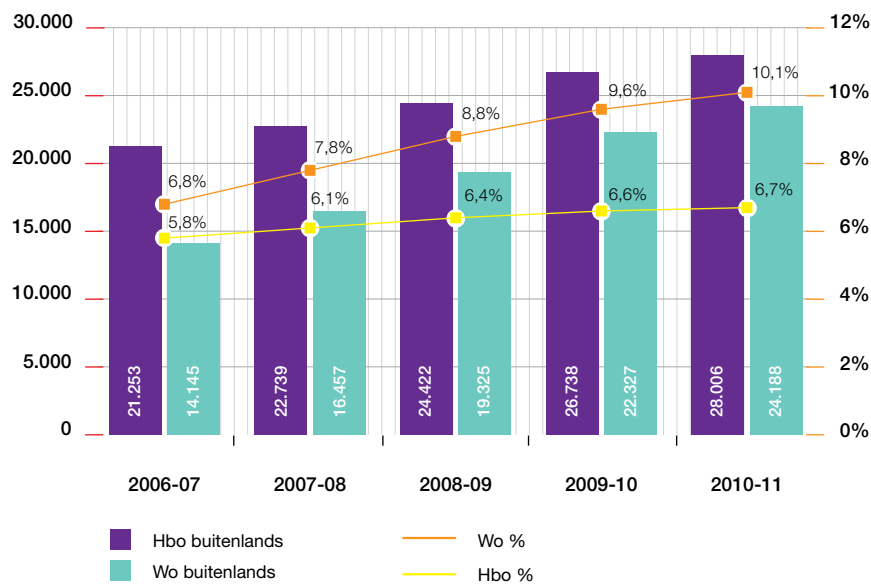
Bron: CFI, 2011 (herziene cijfers)

Grafiek III-02

Buitenlandse studenten in het bekostigde wo en hbo, in aantallen en als percentage van de respectievelijke totale studentenpopulaties, 2006-2011

Bron: CFI, 2011 (herziene cijfers)

Studiepuntmobiliteit

Als studenten gedurende de studie en vanwege de studie naar het buitenland gaan om een deelstudie te volgen of om stage te lopen, wordt dit studiepuntmobiliteit genoemd.

Trends: Inkomende studiepuntmobiliteit

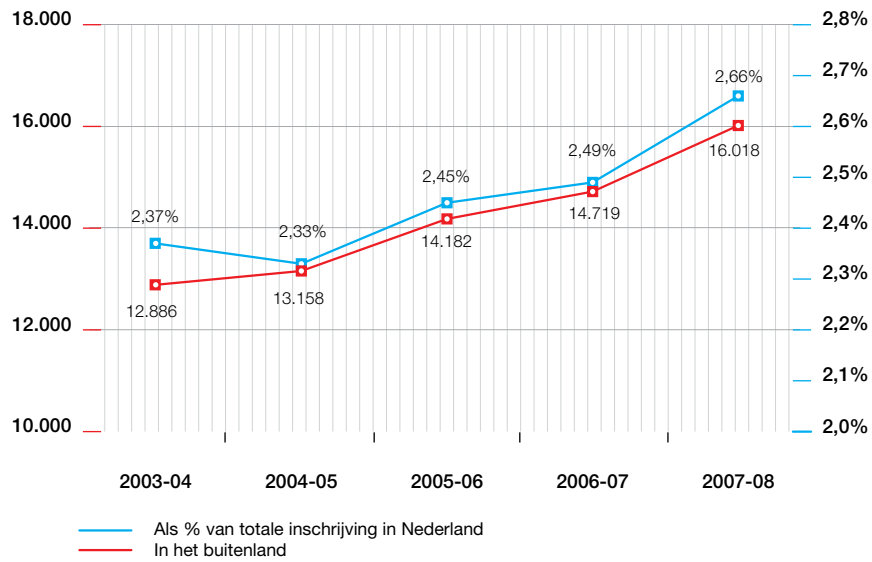
Helaas zijn geen gegevens bekend over het totale aantal studenten die voor studie of stage naar Nederland komen in het kader van hun studie in het buitenland. Vrijwel de enige informatie komt tot nog toe uit het beheer van beurzenprogramma's. Mobiliteit buiten deze programma's om – of beter, buiten de bekende beurzenprogramma's om – blijft goeddeels buiten beeld. Dit kan veranderen door in de internationaal vergelijkende onderzoeken onder afgestudeerden vaker te vragen naar landen van bestemming. Wat onze oosterburen betreft is wel bekend dat slechts 3% van de studiepuntmobiele studenten naar Nederland komt, wat Nederland een elfde plaats bezorgt op de ranglijst van gastlanden. Dit in tegenstelling tot de ruim 18% van de diplomamobiele Duitsers dat naar Nederland komt. In deze laatste categorie staat Nederland als bestemmingsland op de eerste plaats. Bijna 50% van de studiepuntmobiele Duitsers gaat naar Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Spanje en de Verenigde Staten (DAAD, HIS, WBV, 2009, 2010).⁹

⁹ DAAD, HIS, WBV. (2009 en 2010). Wissenschaft weltoffen, Daten und Fakten zur Internationalität von Studium und Forschung in Deutschland. Bielefeld: DAAD.

Grafiek III-03

Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma, 2003-2008

Bron: OESO, 2011

Trends: Uitgaande studiepuntmobiliteit

Regelmatig wordt onderzoek gedaan naar de eerste arbeidsmarktervaringen van afgestudeerden. In het hbo is sprake van een jaarlijks onderzoek, in opdracht van de HBO-raad; in het wo vindt het onderzoek eens in de twee jaar plaats, in opdracht van de VSNU. In beide onderzoeken worden studenten ongeveer anderhalf jaar na afstuderen geënquêteerd. In deze enquête wordt ook gevraagd naar buitenlandervaring gedurende de studie. De betreffende mobiliteit wordt studiepuntmobiliteit genoemd. Omdat het onderzoek in het wo tweejaarlijks is, is het niet mogelijk om de wo-cijfers die vorig jaar werden gepubliceerd te actualiseren.

Grafiek III-04 Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, wo- en hbo-afgestudeerden, 2001-2009

De wo- en hbo-gemiddelden, respectievelijk 26,6% en 19,9%, komen neer op een gemiddelde voor de totale afgestudeerde studentenpopulatie van 22,0%. Dit percentage, dat vermoedelijk lager zou zijn geweest als meer recent ook de studiepuntmobiliteit in het wo zou zijn gemeten, geeft aan dat de geringe opleving sinds 2004-05 weer teniet is gedaan.

Hoewel het volgens Bologna-afspraken bij studiepuntmobiliteit gaat om de mobiliteit bij afstuderen, en bovengenoemde onderzoeken hier beter bij aansluiten, wordt studiepuntmobiliteit ook wel onder actuele studenten gemeten. Dit gebeurt in het kader van studentenmonitoronderzoeken die Europabreed worden gebundeld in het EUROSTUDENT-programma. Hieronder worden de resultaten van de studentenmonitoronderzoeken sinds 2001 weergegeven.

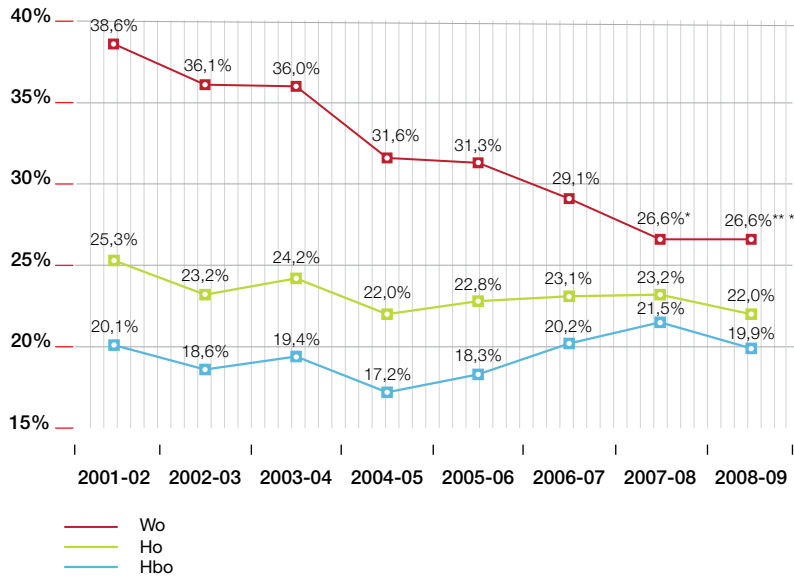
Grafiek III-05 Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, gemeten onder wo- en hbo-studenten, 2001-2009

Grafiek III-04

Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, wo- en hbo-afgestudeerden, 2001-2009

Bron: ROA, 2002-2011; VSNU/IVA, 2010

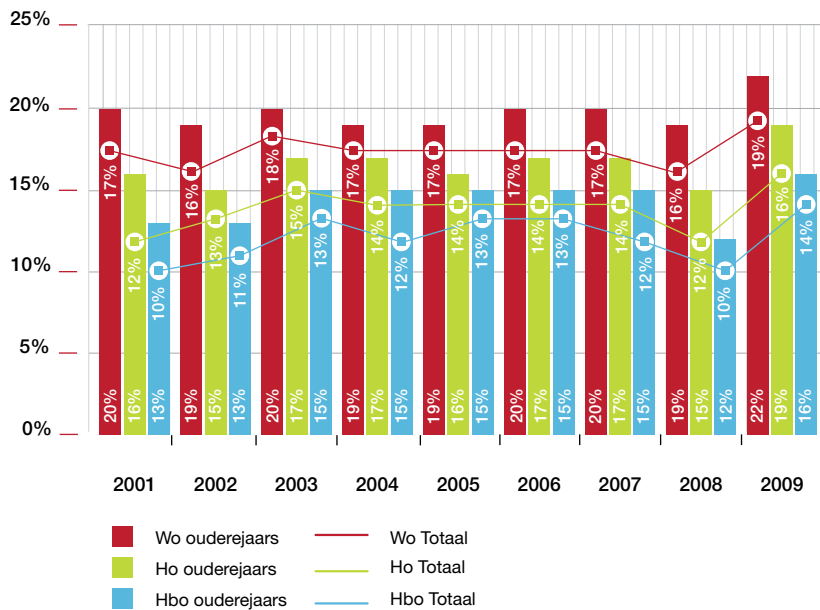
* Bron: VSNU/IVA.

** 2007-08-data.

Grafiek III-05

Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, gemeten onder wo- en hbo-studenten, 2001-2009

Bron: ResearchNed, 2004-2010

Noot: De ouderejaarspopulatie (lijngrafiek) is de totale studentenpopulatie (staafgrafiek) minus de eerstejaarspopulatie.

Programmamobiliteit

Mobiliteit in de context van een subsidieprogramma wordt wel programmamobiliteit genoemd. Programmabeheerders noemen studenten die buiten de programma's om – naar wordt verondersteld op eigen houtje – mobiel zijn ook wel 'free movers'.

Traditioneel wordt hierbij verwezen naar bredere, ook studie-contextgerichte uitwisselings- en samenwerkingsprogramma's, zoals het Erasmusprogramma. Daarnaast zijn er vele subsidieprogramma's ontstaan die – vaak uit politieke of ideële overwegingen – soms de hele studie of stage vergoeden, maar meestal slechts een klein onderdeel ervan, bijvoorbeeld de reis of een publicatie. En er is reguliere studiefinanciering door overheden.

Kortom: gaandeweg zijn er voor zowel studiepunt- als diplomamobiliteit, voor bachelorstudenten, masterstudenten en promovendi, steeds meer mogelijkheden voor externe financiering gekomen.

Uit de laatste EUROSTUDENT-resultaten over studiepuntmobiliteit blijkt dat 21% van de Nederlandse studenten op reis gaat in het kader van het Erasmus- of Tempusprogramma, 34% in het kader van 'overige programma's' en dat 45% buiten de programma's om mobiel zegt te zijn. Daarnaast wordt 37% van de mobiliteit uit financiering door een overheid betaald, 54% uit eigen middelen (of door ouders) en 9% uit overige middelen. Niet duidelijk is hoeveel studiepuntmobiele studenten alleen van eigen middelen gebruikmaken. Voor veel studenten is geldgebrek een belangrijke reden om niet internationaal mobiel te zijn gedurende de studie (EUROSTUDENT III).

EUROSTUDENT IV-resultaten worden in 2011 verwacht.¹⁰

De mobiliteit in programma's wordt in hoge mate bepaald door de karakteristieken ervan. Programmamobiliteit is daarom slechts in beperkte mate indicatief voor mobiliteitstendensen zoals die zich in algemene zin ontwikkelen. De Europese programma's zijn vanuit het brede perspectief nog het meest interessant. Zij maken vergelijking tussen landen mogelijk. Hoewel de uitgaande mobiliteit ook hier in zekere mate beperkt wordt door de beschikbaar gestelde budgetten, vertoont de inkomende mobiliteit een grotere mate van vrijheid: hoewel het aantal studenten die per land weggaan beperkt is, zijn zij vrij in hun keuze van het bestemmingsland (er moet overigens wel sprake zijn van samenwerkingsovereenkomsten en van een zekere mate van reciprociteit).

Programmamobiliteit in door de Nuffic beheerde programma's

Trends: Inkomende programmamobiliteit

De totale inkomende programmamobiliteit kruipt mogelijk weer voorbij de 11.000 deelnemers. Dit komt dan vooral door een langzame toename van het aantal Erasmusprogramma-deelnemers dat naar Nederland komt. De eerdere stijging tot boven de 11.000, tussen 2006-07 en 2007-08, was wat het Erasmusprogramma betreft in grote mate administratief door de eerste meetelling van Erasmusstagiairs. Die kwamen eerder in het kader van het Leonardo da Vinci-programma naar Nederland, maar werden toen niet centraal geadmistreerd. 2007-08 was overigens wat betreft Erasmusstagiairs een overgangsjaar, omdat ook nog sprake was van deelname aan het voorgaande Leonardo da Vinci-programma. De 2008-09-data geven een beter beeld van de totale omvang van deze stagemobiliteit.

De stijging tussen 2006-07 en 2007-08 was ook te danken aan het eenmalige grotere aantal deelnemers aan de Netherlands Fellowship Programmes (NFP), die gefinancierd worden door het ministerie van Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking. Sinds 2006-07 neemt in totaliteit het aantal deelnemers aan programma's van de Nederlandse overheid licht af. Het ontstaan en/of de uitbreiding van de MENA-, HSP-HP-, Libertas-, MoU China-programma's compenseert maar gedeeltelijk het verdwijnen van de oude NFP-Macadonië, DELTA-, en Huygensprogramma's.

De door de Nuffic beheerde inkomende mobiliteit kan volgens de nu bekende gegevens ingeschat worden op bijna 1,7% van de Nederlandse studentenpopulatie.

Grafiek III-06 Totale inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, naar sponsor, 2006-2011

Grafiek III-07 Inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, EU-programma's, als percentage van de studentenpopulatie, 2006-2011

Grafiek III-08 Inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, BUZA, 2006-2011 (bladzijde 50)

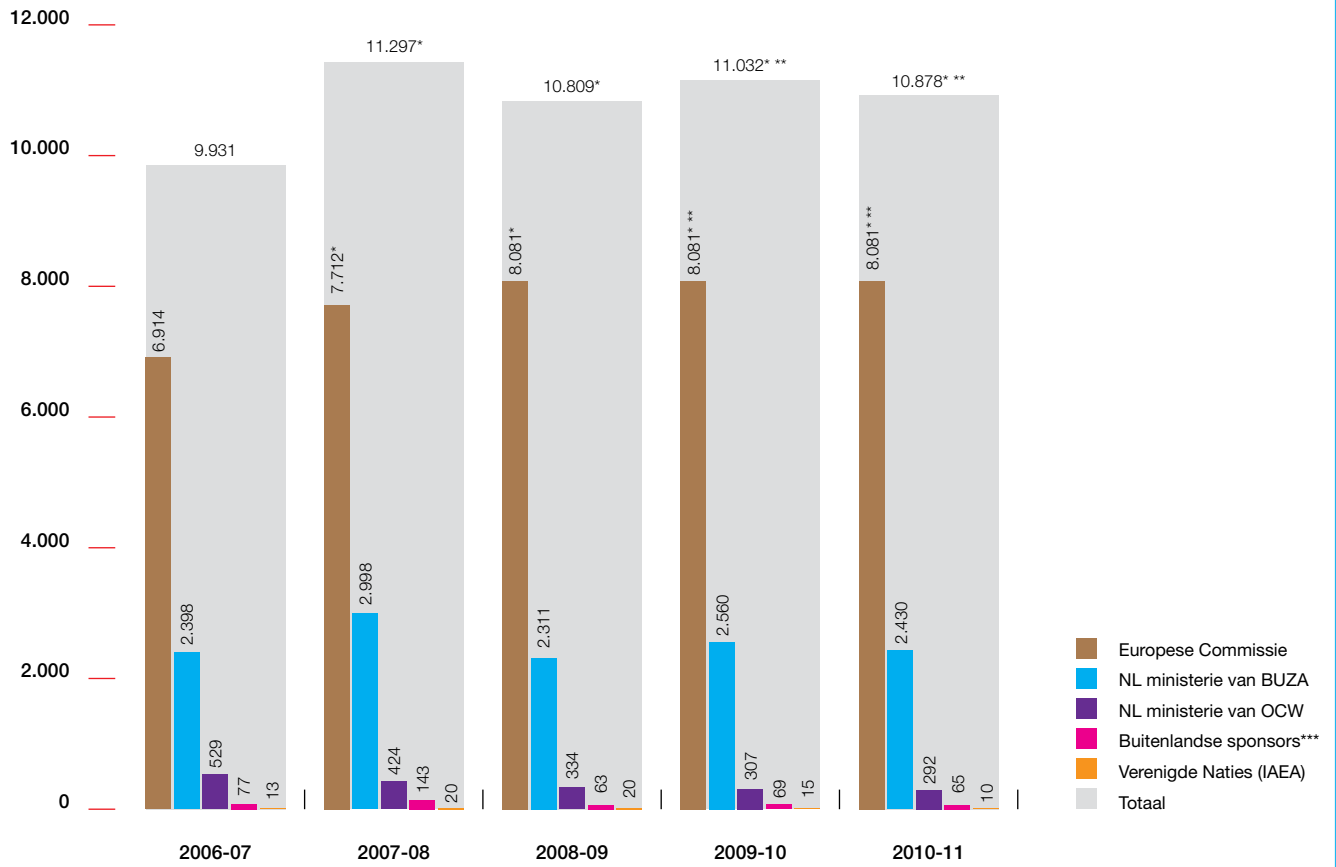
Grafiek III-09 Inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, OCW, 2006-2011 (bladzijde 50)

¹⁰ HIS Hochschul-Informations-Systems GmbH, Coördinator. (2008). EUROSTUDENT III 2005-2008. Duitsland: Hannover.

Grafiek III-06

Totale inkomende programmobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, naar sponsor, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

* Vanaf 2007-08 inclusief Erasmusstages.

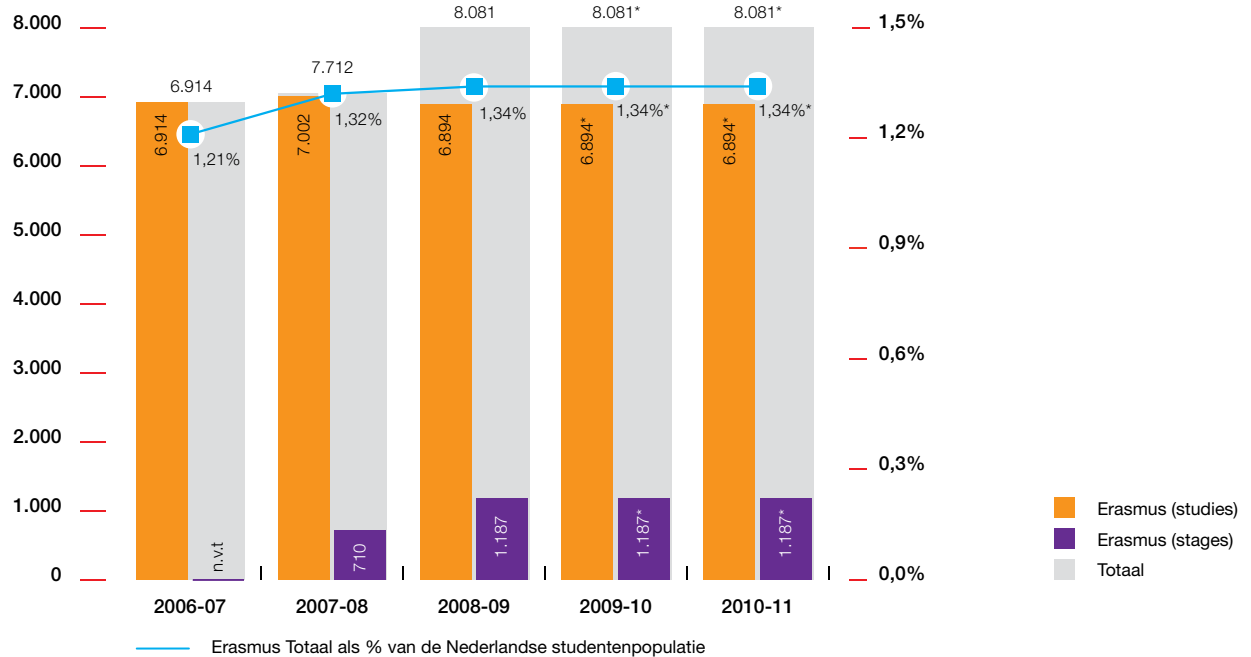
** Inschatting.

*** Higher Education Commission of Pakistan en Ford Foundation.

Grafiek III-07

Inkomende programmobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, EU-programma's, als percentage van de studentenpopulatie, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

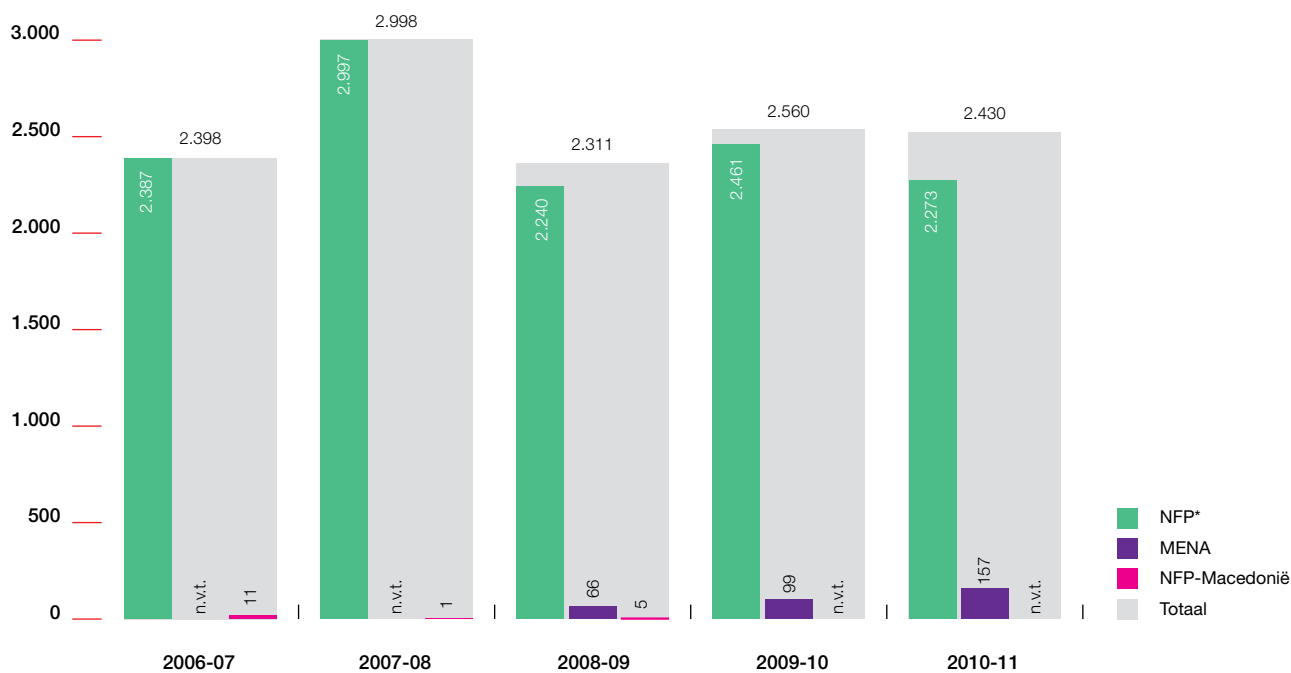

* Inschatting.

Grafiek III-08

Inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, BUZA, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

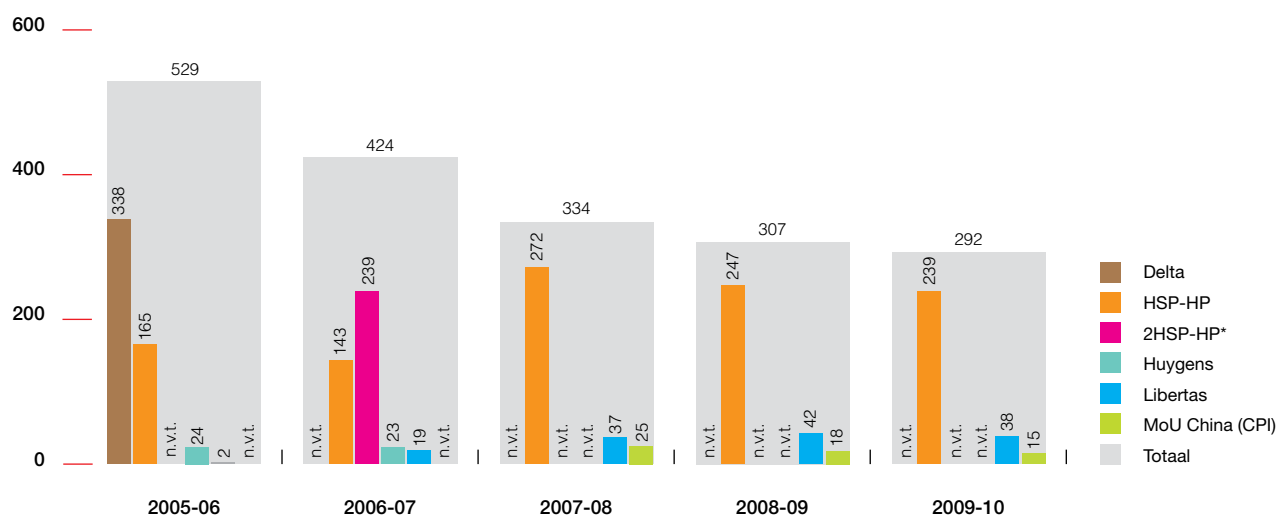

* Masterprogramma's, short courses, PhD-programma's.

Grafiek III-9

Inkomende programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, OCW, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

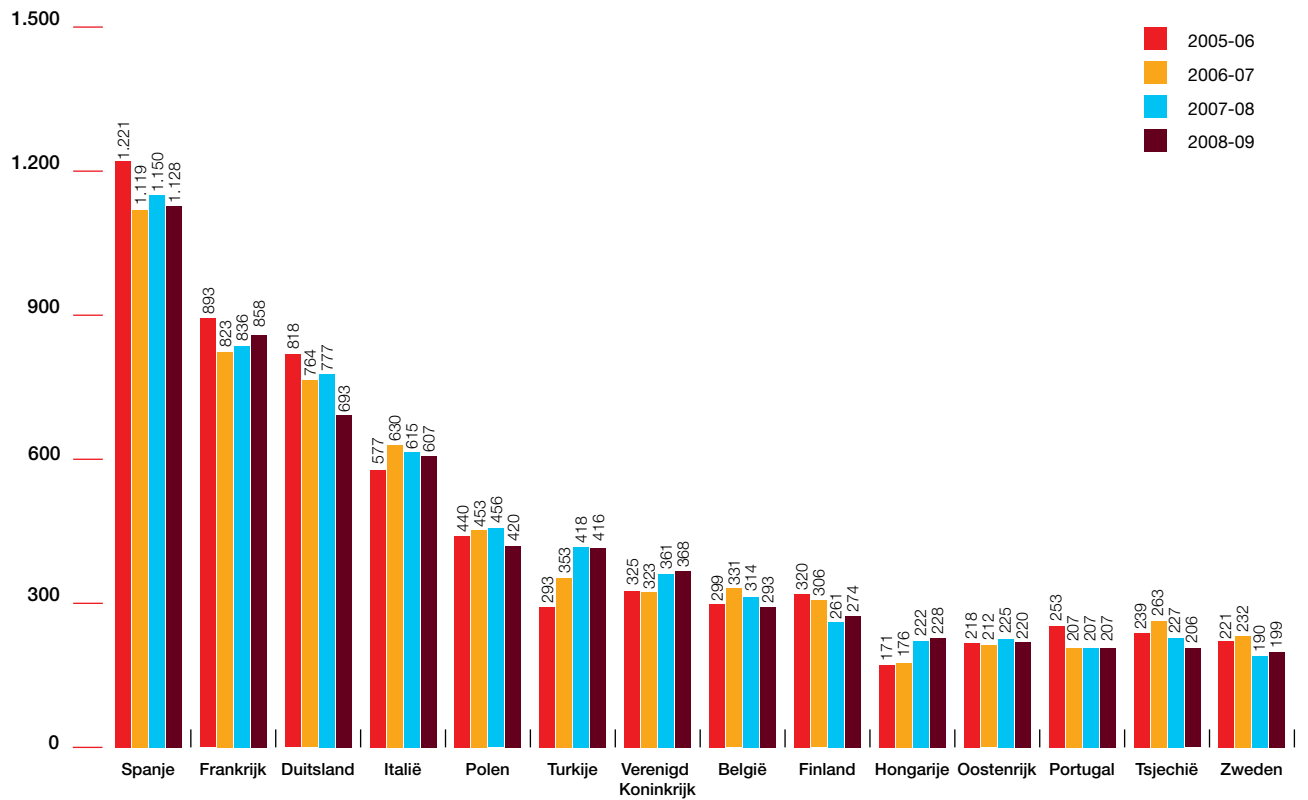

* 2HSP-HP betreft een uitzonderlijke tweede oproep in het HSP-HP-programma, in 2007.

Grafiek III-10

Erasmusherkomstanden, studie (150 of meer Erasmusstudenten), 2005-2009

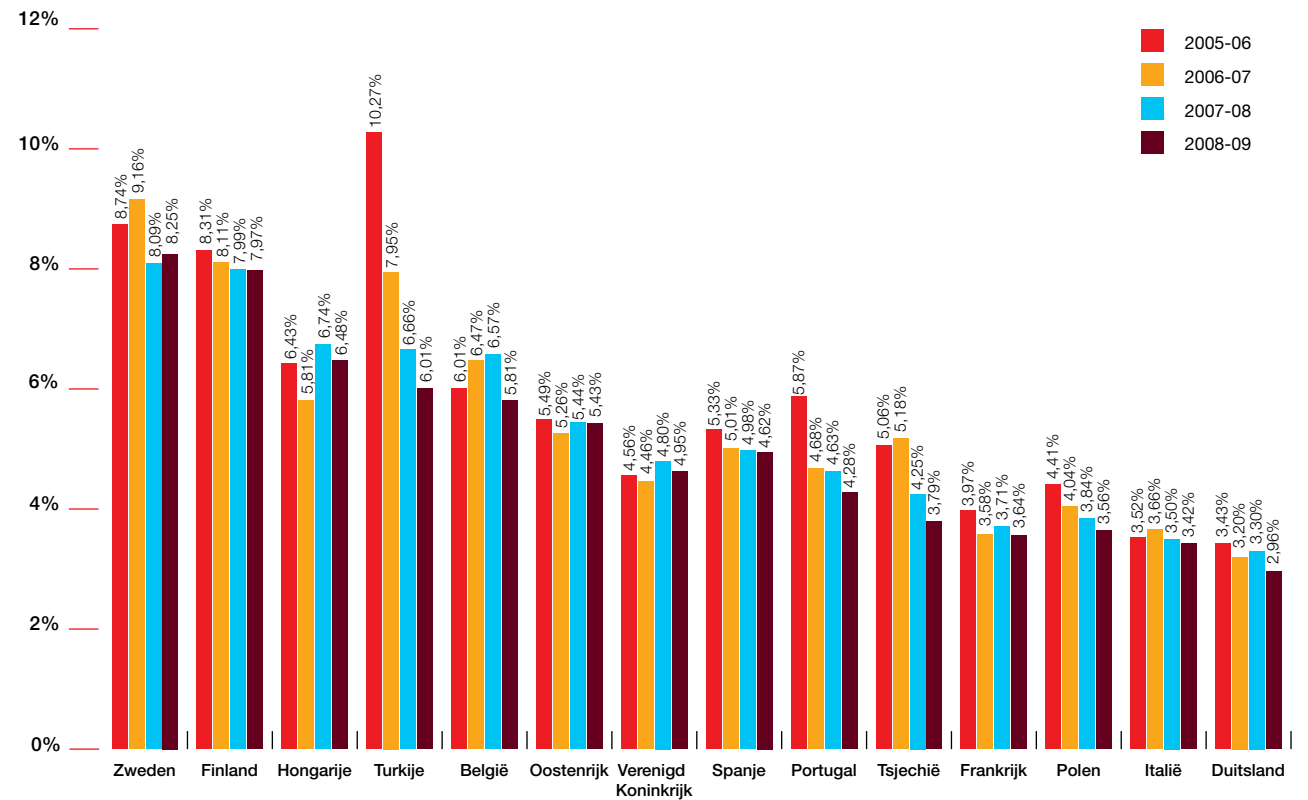
Bron: Nuffic, 2011

Grafiek III-11

Erasmusherkomstanden, studie (150 of meer Erasmusstudenten),
percentage Nederlandgangers van de totale Erasmuspopulatie per land, 2005-2009

Bron: Nuffic, 2011

In de volgende grafieken besteden we kort aandacht aan de inkomende mobiliteit in het kader van het Erasmusprogramma.

Als vanouds kwamen ook in het laatste peiljaar, 2008-09, de meeste Erasmusstudenten die voor een deelstudie naar Nederland kwamen, uit Spanje. Frankrijk en Duitsland zijn ook nog steeds het tweede en derde land van herkomst. Het totaal aantal binnenkomende Erasmusstudiestudenten nam iets af, van 7.002 tot 6.894. Procentueel vond de grootste daling plaats uit Duitsland (-11%), Tsjechië (-9%), Polen (-8%) en België (-7%). Er kwamen meer studenten uit Finland (+5%) en Zweden (+5%). Sinds 2005-06 bleef de totale Erasmusstudie-instroom redelijk constant. De toename sinds dat jaar uit Turkije (+42%), Hongarije (+33%) en het Verenigd Koninkrijk (+13%), werd tenietgedaan door afnames uit Portugal (-18%), Duitsland (-15%), Finland (-14%) en Tsjechië (-14%).

[Grafiek III-10](#) [Erasmusherkomstlanden, studie \(150 of meer Erasmusstudenten\), 2005-2009 \(bladzijde 51\)](#)

Hoe populair is Nederland onder buitenlandse Erasmusstudenten die voor een deelstudie naar het buitenland kwamen? 8% van de Zweedse Erasmusstudiestudenten kwam in 2008-09 naar Nederland. Dit gold ook voor 8% van de Finse Erasmusstudiestudenten en ook voor 6% van de studenten uit Hongarije, Turkije en België. Vergelijken met een jaar eerder was er bij de meeste landen waar meer dan 150 studenten vandaan kwamen vaker sprake van een daling van het aandeel dan van een stijging. De populariteit van een korte studieperiode in Nederland nam het meest af bij de Belgische, de Tsjechische en de Duitse studenten. Een iets groter aandeel kwam daarentegen uit het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Het aandeel Nederlandgangers van de totale Erasmusstudiepopulatie nam iets af, tot 4,1%, in vergelijking met 2007-08 (4,3%).

[Grafiek III-11](#) [Erasmusherkomstlanden, studie \(150 of meer Erasmusstudenten\), percentage Nederlandgangers van de totale Erasmuspopulatie per land, 2005-2009 \(bladzijde 51\)](#)

Nu meer complete gegevens beschikbaar komen over inkomende Erasmusstagemobiliteit is het zinvol om landen van oorsprong in beeld te brengen (grafiek III-12). Hieruit blijkt dat de mogelijkheid om via het Erasmusprogramma in Nederland stage te lopen vooral door Franse en Duitse studenten wordt benut, en in veel mindere mate door Spaanse studenten en studenten uit andere landen. Zoals hierboven aangegeven gaat het ook bij de inkomende Erasmusstagemobiliteit om een fractie van de totale inkomende stagemobiliteit en is het de vraag of de landen van herkomst in

het Erasmusprogramma representatief zijn voor de landen van herkomst in het algemeen. Internationaal onderzoek onder afgestudeerden is nodig voor een compleet beeld van de studiepuntmobiele instroom in Nederland.

[Grafiek III-12](#) [Erasmusherkomstlanden, stage \(50 of meer Erasmusstudenten\), 2007-2009](#)

Trends: Uitgaande programmamobiliteit

De totale uitgaande mobiliteit lijkt tussen 2007-08 en 2008-09 fors te zijn gestegen. De grootste stijging trad echter op bij uitgaande Erasmusstagiairs, en deze stijging is grotendeels te danken aan een verbeterde administratie in Brussel. Zeker is dat in dezelfde periode het aantal Erasmusstudenten die voor een studiedeel naar het buitenland gingen steeg. Sinds 2008-09 is er een stijging van zowel het aantal uitgaande Erasmusstagiairs als het aantal uitgaande Erasmusstudenten.

Het kleinere aantal VSBfondsursalen komt door verminderde beschikbaarheid van beurzen vanwege de financiële crisis. De door de Nuffic beheerde uitgaande mobiliteit kan volgens de nu bekende gegevens ingeschat worden op ongeveer 1,2% van de Nederlandse studentenpopulatie.

[Grafiek III-13](#) [Totale uitgaande programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, naar sponsor, 2006-2011](#)

[Grafiek III-14](#) [Uitgaande programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, EU-programma's, als percentage van de studentenpopulatie, 2006-2011 \(bladzijde 54\)](#)

[Grafiek III-15](#) [Uitgaande programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, 2006-2011 \(bladzijde 54\)](#)

Nederlandse Erasmusstudiestudenten gingen ook in 2009-10 weer in groten getale naar Spanje. Het Verenigd Koninkrijk versterkte zijn positie op de tweede plaats, gevolgd door Zweden en Frankrijk. De grootste toename betrof studenten naar Portugal (+35%), naar Denemarken (+33%), naar Ierland (+26%), en naar Turkije (+24%). Er was minder belangstelling voor een studiedeel in België (-16%) en Italië (-3%).

[Grafiek III-16](#) [Erasmusbestemmingslanden, studie \(100 of meer Erasmusstudenten\), 2005-2010 \(bladzijde 55\)](#)

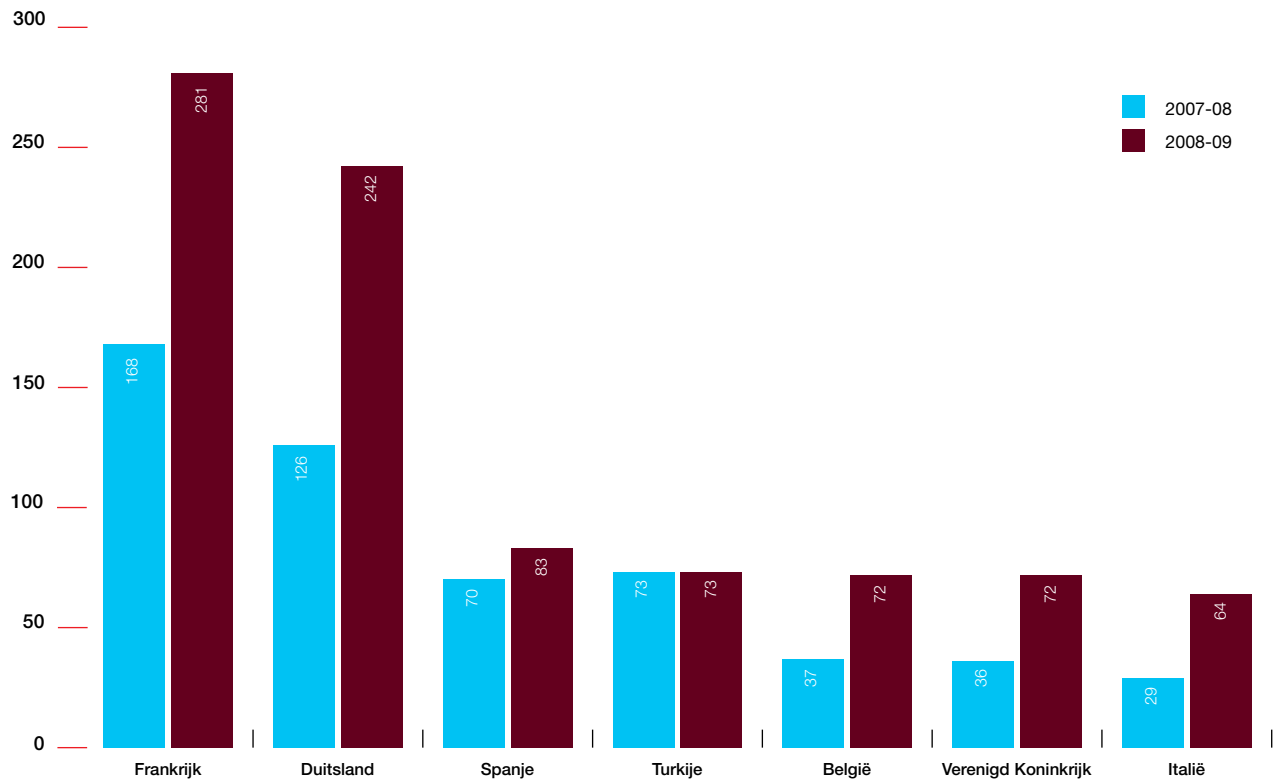
Wat uitgaande Erasmusstagemobiliteit betreft waren de belangrijkste doellanden het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Spanje en België.

[Grafiek III-17](#) [Erasmusbestemmingslanden, stage \(50 of meer Erasmusstudenten\), 2007-2010 \(bladzijde 55\)](#)

Grafiek III-12

Erasmusherkomstanden, stage (50 of meer Erasmusstudenten), 2007-2009

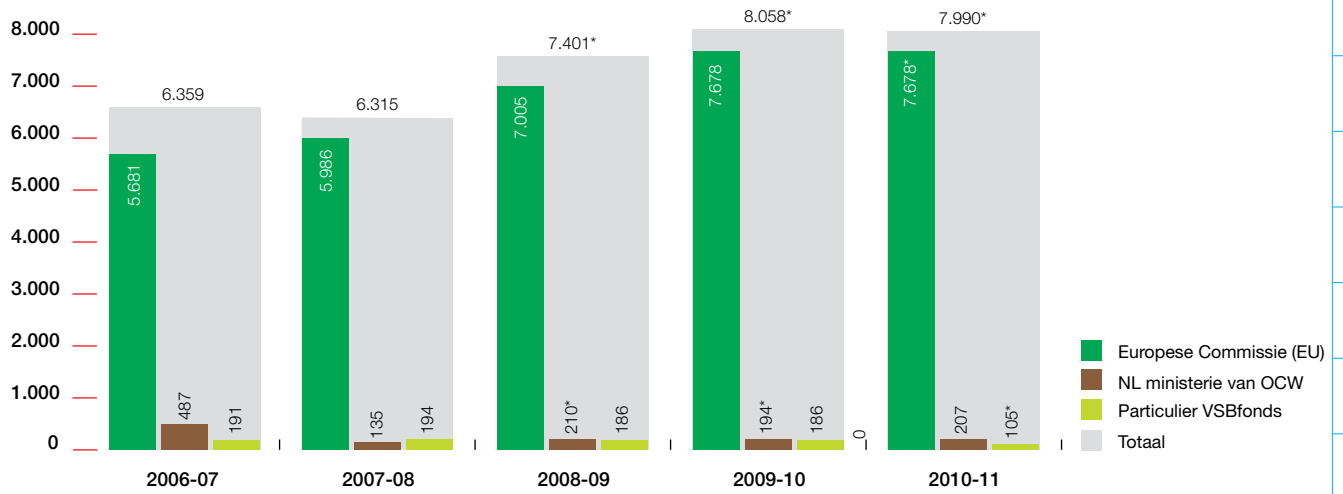
Bron: Nuffic, 2011

Grafiek III-13

Totale uitgaande programmobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, naar sponsor, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

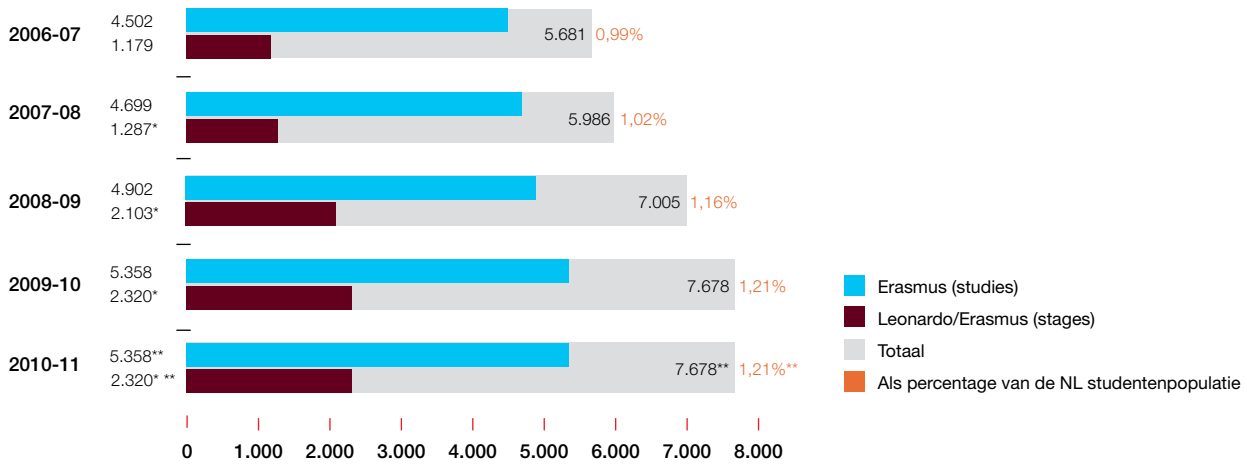

* Inschatting.

Grafiek III-14

Uitgaande programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, EU-programma's, als percentage van de studentenpopulatie, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

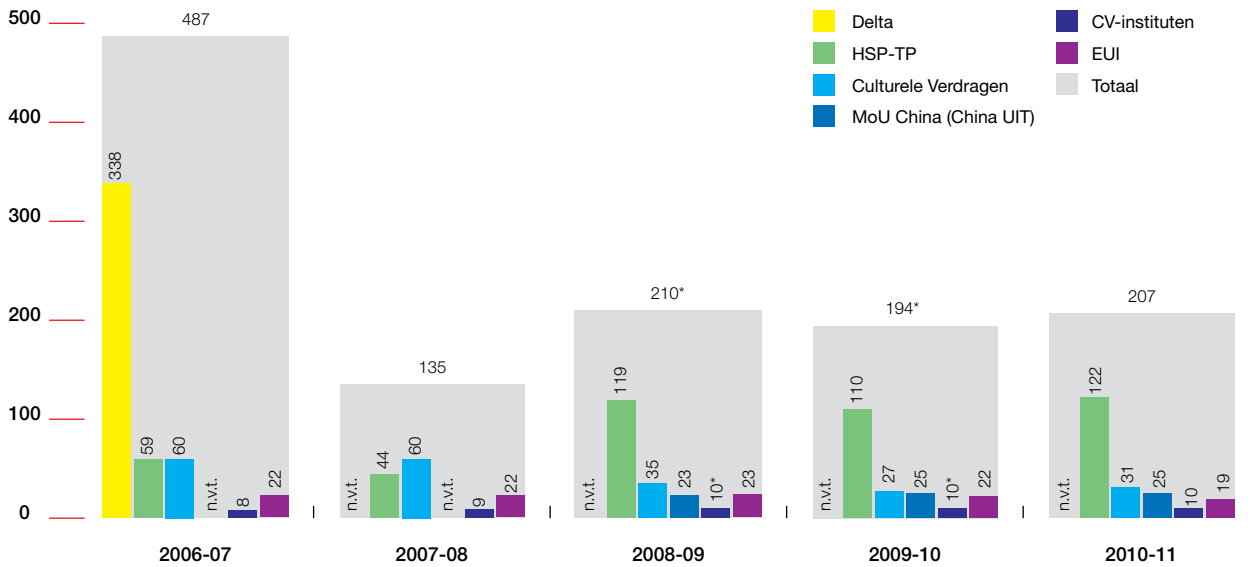
* Vanaf 2007-08 Erasmusstages (i.p.v. Leonardo da Vincistages).

** Inschatting.

Grafiek III-15

Uitgaande programmamobiliteit, in door de Nuffic beheerde programma's, NL-programma's, 2006-2011

Bron: Nuffic, 2011

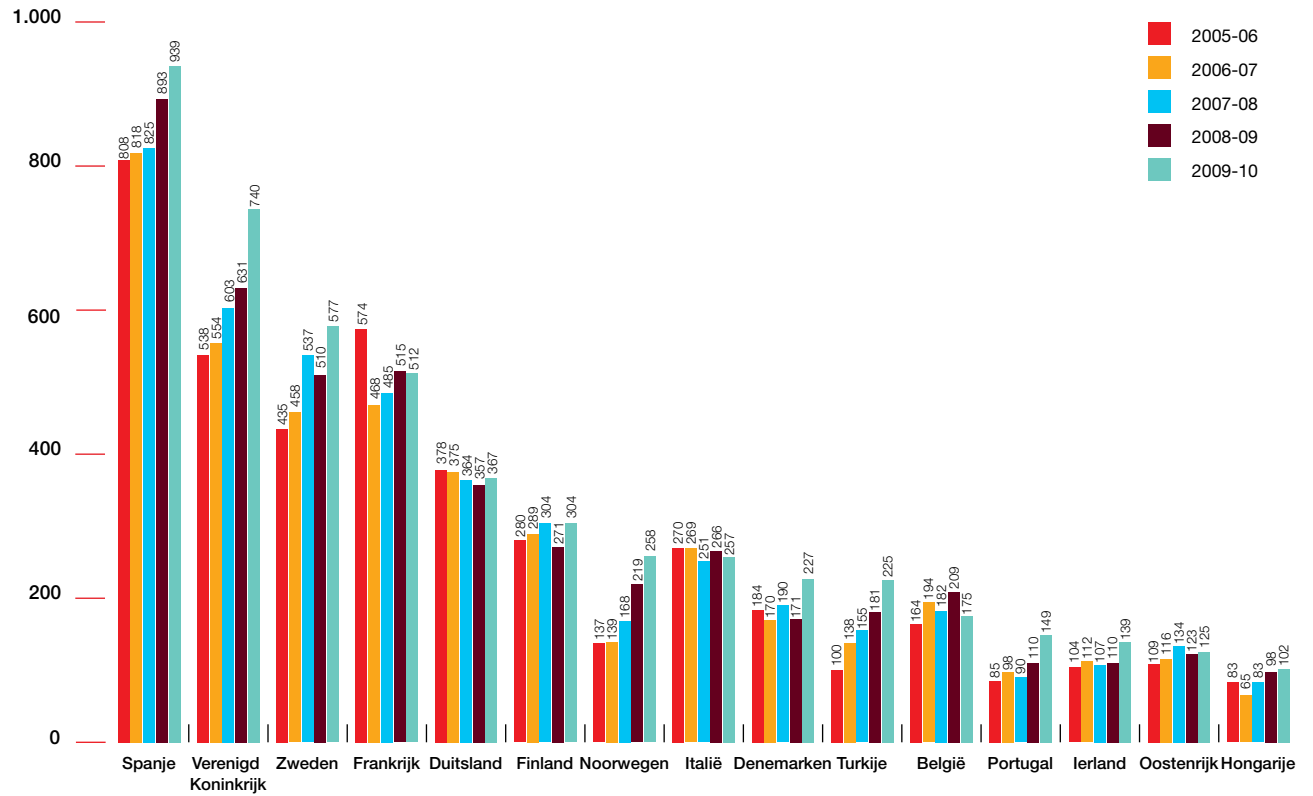
* Inschatting.

Grafiek III-16

Erasmusbestemmingslanden, studie (100 of meer Erasmusstudenten), 2005-2010

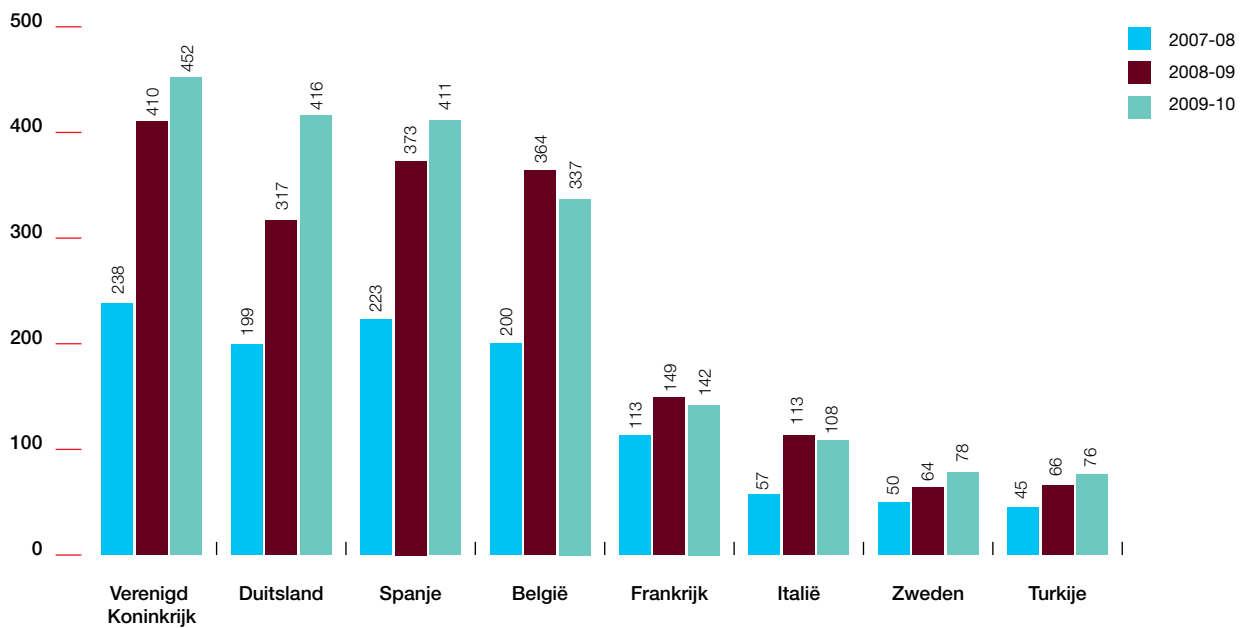
Bron: Nuffic, 2011

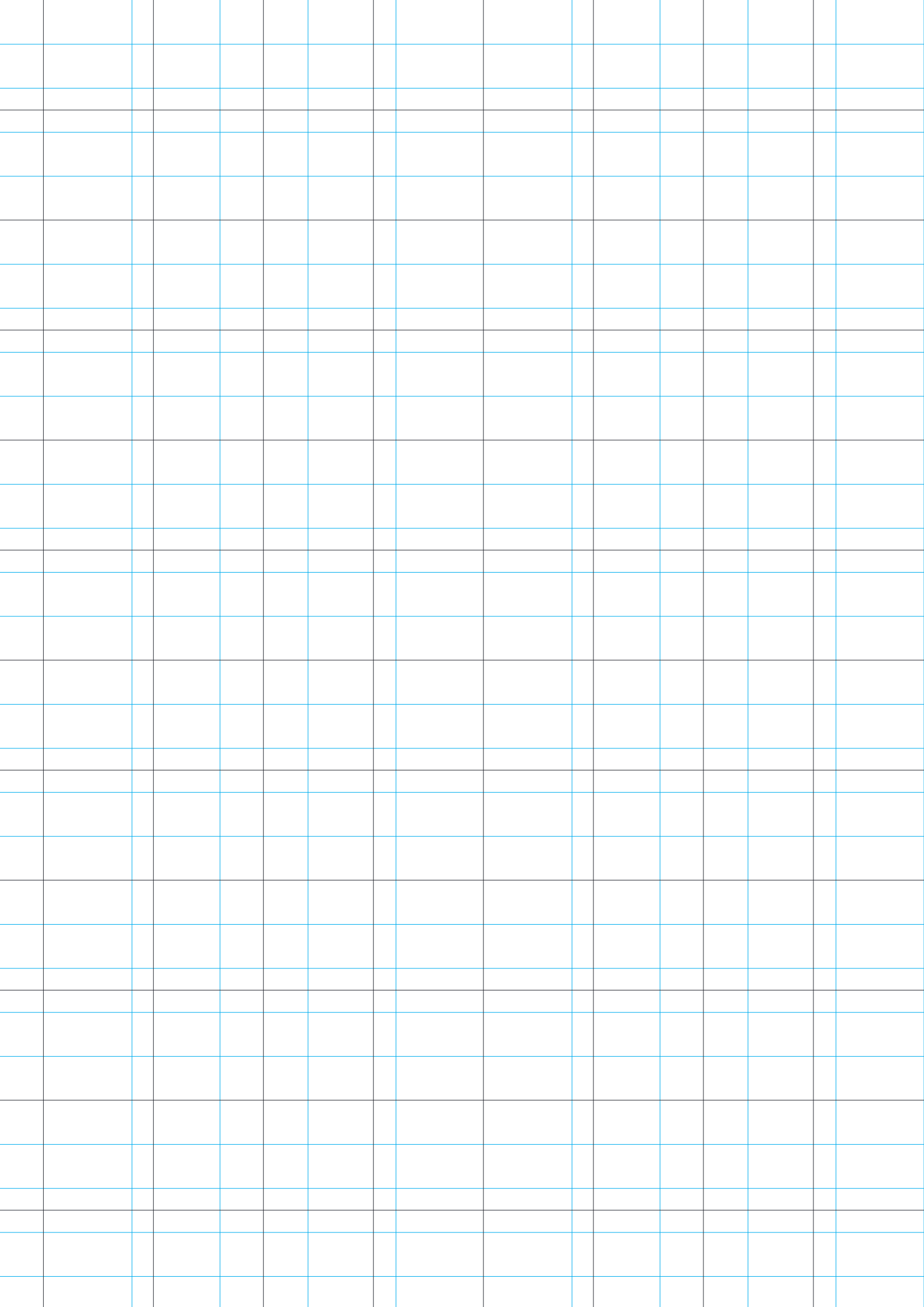
Grafiek III-17

Erasmusbestemmingslanden, stage (50 of meer Erasmusstudenten), 2007-2010

Bron: Nuffic, 2011

Noot: De stijging tussen 2007-08 en 2008-09 is in grote mate het gevolg van verbeterde administratie in Brussel.

Lijst met afkortingen

Lijst met afkortingen

AOC	Agrarisch Opleidings Centrum
BAND	Bilateraal Austausch programma Nederland-Duitsland
Bios	Bevordering Internationale Oriëntatie en Samenwerking (vernieuwd po-/vo-beurzenprogramma van ministerie van OCW, waarin eerdere programma's zoals Plato, Pluvo, Buurlanden en Piton zijn samengevoegd)
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
BuZa	Ministerie van Buitenlandse Zaken
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CFI	Centrale Financiën Instellingen (OCW)
CINOP	Centrum voor Innovatie van Opleidingen
Colo	Samenwerkende kenniscentra voor beroepsonderwijs en bedrijfsleven
Comenius	Europees actieprogramma, deel van Leven Lang Leren Programma (LLP)
CROHO	Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (DUO)
DGO	Dienstverlening, Gezondheid, Welzijn en Onderwijs (bve-sector)
EIO	Europese en Internationale Oriëntatie (acroniem voor de doelstelling van mobiliteitsprogramma's)
Elos	Europa als leeromgeving voor scholen (concept en netwerk, ontstaan als een EU-Comeniusproject)
EP	Europees Platform – internationaliseren in onderwijs
Erasmus	Europees actieprogramma voor het ho, deel van Leven Lang Leren Programma (LLP)
EU	Europese Unie
Grundtvig	Europees actieprogramma, deel van Leven Lang Leren Programma (LLP)
havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
ho	hoger onderwijs
ICT	informatie- en communicatietechnologie
IND	Immigratie- en Naturalisatie Dienst
Leonardo da Vinci	Europees actieprogramma voor beroepsopleidingen, deel van Leven Lang Leren Programma
LLP	Leven Lang Leren Programma van de EU
LinQ	Project ter versterking van vreemdetalenonderwijs in po/vo
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD)
OS	ontwikkelingssamenwerking
PLATO	Promotie Lerarenmobiliteit, Arbeidservaring en Training in het Onderwijs (po/vo)
PLUVO	Programma voor Leerlingenuitwisseling in het Voortgezet Onderwijs (vo)
po	primair onderwijs
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (Universiteit van Maastricht)
ROC	Regionaal Opleidings Centrum
tto	tweetalig onderwijs (Nederlands-Engels)
VISIE	Volledige Internationale Studie In Europa
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
vo	voortgezet onderwijs
vvto	vroeg vreemdetalenonderwijs
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
wo	wetenschappelijk onderwijs

Colofon

ISBN

978-90-5464-052-3

Eindredactie

Eric Richters, Eric Daamen, Nuffic

Bijdragen

Katinka Stieger, Frank Smit, EP
Wouter Smit, Anna Geertsma, CINOP
Eric Richters, Nuffic

Vormgeving en opmaak

Ontwerpwerk, Den Haag

Druk

Prints & Proms, Rotterdam

Nederlandse organisatie voor
internationale samenwerking
in het hoger onderwijs

eupees platform
internationaliseren in onderwijs

